

”Voi tikkerperi!”

Noita Nokinenän (1968–1985) maailma ja lapset

Pihla Ampula

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Kesäkuu 2025

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Kandidaatintutkielma

Historian ja arkeologian tutkinto-ohjelma, historia

Pihla Ampula

”Voi tikkerperi!” – Noita Nokinenän (1968–1985) maailma ja lapset

Sivumäärät: 42, liitteet 1

Tässä kandidaatintutkielmassa tarkastellaan Toini Vuoriston käsikirjoittamaa *Noita Nokinenä* -lastenkuunnelmasarjaa, sen sisältöjä ja sisäistä maailmaa. Lisäksi tutkielmassa tarkastellaan kuunnelmasarjan suhdetta lapsiin, niin kuunnelmien sisäisessä maailmassa kuin sen kuulijoinakin. *Noita Nokinenä* -kuunnelmia tehtiin vuodesta 1968 vuoteen 1985 ja niitä esitettiin radiossa Ylen toimesta. Tutkielman varsinaiseksi aineistoksi nousi yhdeksän *Noita Nokinenä* -kuunnelmaa 1970- ja 1980-luvuilta.

Tutkielma käyttää metodina laadullista sisällönanalyysiä, kontekstualisointia ja kategoriointia aineistosta nouseviin teemoihin. Keskeisenä tutkimuskirjallisuutena tutkielmassa käytetään Pekka Gronowin teosta *Kahdeksas taide* (2010), Paavo Oinosen teosta *Markus-setä – Suomen ensimmäinen radioperisoona* (2015), Jukka Sihvosen teoksia *Kuviteltuja lapsia* (1987) ja *Liekehtivät nalleverhot* (1989) sekä Pertti Alasuutarin teosta *Toinen tasavalta* (1996). Lisäksi tutkielman taustana on Kaisa Vehkalahden, Essi Jouhkin, Sanna Lipkinin, Johanna Sitomaniemi-Sanin ja Tiina Kuokkasen toimittama teos *Matka-opas lapsuuden historian tutkimukseen* (2022).

Tutkielman lopputuloksena *Noita Nokinenä* -kuunnelmien voidaan nähdä rakentuvan erilaisten erontekojen kautta. Kuunnelmien sisäinen maailma puolestaan on luotu hahmojen ja heidän verbaalisten ominaisuuksiensa varaan, jotka ovat määrittävässä asemassa audiossa. Vastakkaisia asetelmia kuunnelmissa on esimerkiksi maaseutu vastaan kaupunki, mennyt maailma ja sotienjälkeinen Suomi vastaan kiireinen, kansainvälinen ja kaoottinenkin nykymaailma, nuoriso vastaan monisatavuotiaat ja hyväntekeväisyys ja solidaarisuus vastaan itsekkyyys ja oman edun tavoittelu. Näihin erontekoihin kietoutuu myös kasvatuksellisia ja valistuksellisia elementtejä sekä tekoajankohdasta kumpuavaa ajankuvaa ja ajallisesti tarkkoja yksityiskohtia. Toisaalta kuunnelmissa myös haikaillaan entisaikojen perään ja osittain kuunnelmien sävy ja sisältö on tekoaikaansa jäljessä.

Vaikka *Noita Nokinenä* -kuunnelmat on suunnattu lapsille, on niiden sisällössä myös elementtejä, jotka voidaan tulkita ennemminkin aikuisille suunnatuiksi. Toisaalta kuunnelmien päälle liimatuiltakin tuntuvat kasvatukselliset ja opetukselliset sisällöt korostavat sitä, että kyseessä on aikuisten lapsille kirjoittama sisältö, jolla on tavoite: viihdyttää, mutta myös sivistää ja kasvattaa.

Avainsanat: Noita Nokinenä, kuunnelma, lastenkuunnelma, laadullinen sisällönanalyysi, lasten kulttuuri, Yleisradio, lapsuuden historia, mediahistoria, radiohistoria

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Noita Nokinenä ja Toini Vuoristo	4
1.2	Aineiston valinta, tutkimuskysymykset, metodit ja tutkimuskirjallisuus	5
1.3	Yleisradio, kuunnelmat ja lapset	8
2	<i>Noita Nokinenän</i> maailma	11
2.1	Noitia ja metsän eläimiä	11
2.2	Kuusimetsä ja Takaniitty: kasvukeskus ja periferinen muuttotappiokylä	15
2.3	Muuttuva maailma	18
3	Noita Nokinenä ja lapset	24
3.1	Mahdolliset lapset ja kamala nuoriso	24
3.2	Tarinan opetus ja muut valistustuokiot	29
3.3	Humoristinen vai pelottava noita-akka?	35
4	Yhteenveto	38
	Lähteet	40
	Liitteet	43

1 Johdanto

1.1 Noita Nokinenä ja Toini Vuoristo

Tämä kandidaatintutkielma tarkastelee ja analysoi vuosina 1968–1985 esitettyä *Noita Nokinenä* -lastenkuunnelmasarjaa ja selvittää, millainen on *Noita Nokinenän* maailma, millaisista tekijöistä, hahmoista ja teemoista se koostuu ja miten kuunnelmien voidaan tulkita näyttäytyvän oman aikansa eli 1960-luvun lopun ja erityisesti 1970- ja 1980-luvun lastenkulttuurin tuotteina. Tutkimus tarkastelee lisäksi myös sitä, miten kuunnelma suhteutuu sen ensisijaiseen kuulijakuntaan eli lapsiin, ja miten se heijastaa oman aikansa käsitystä lapsista kuulijoina ja yleisönä.

Noita Nokinenä on kirjailija ja käsikirjoittaja Toini Vuoriston (1919–2013) kirjoittama ja ohjaama lastenkuunnelmasarja. Kuunnelmien nimikkohenkilö Noita Nokinenä esiintyi ensikerän kuunnelmassa *Pikkuväen satujoulu* vuonna 1963 ja ensimmäinen Nokinenästä kertova erillinen tarina on kuunnelma *Nokinenä, Kuuvuorten kuningatar* vuodelta 1968. *Noita Nokinenä* -kuunnelmien jaksoja on yhteensä 77 kappaletta, mutta niistä on koottu 28 pidempää kuunnelmaa, jotka ovat löydettävissä cd-muodossa sekä osa myös Yle Areenasta. Viimeinen *Noita Nokinenä* -kuunnelma on vuodelta 1985. Kuunnelmat sijoittuvat pääasiassa joulun, juhannukseen ja pääsiäiseen ja sarjaa esitettiinkin radiossa nimenomaan juhlapyhien aikaan. Yle esitti kuunnelmien uusintoja radiossa vuoteen 2005 saakka.

Toini Vuoristo oli tuottelias kirjailija ja käsikirjoittaja, joka kirjoitti uransa aikana kuunnelmien lisäksi lastenkirjoja, satujen radiosovituksia, näytelmiä sekä televisiosarjoja. Vuonna 1959 Vuoristo palkattiin käsikirjoittamaan ja toimittamaan Yleisradioon *Satukaruselli*-lastenohjelmaa, ja siitä alkoi Vuoriston ja Yleisradion yhteistyö, joka kesti 1980-luvun puoliväliin saakka. Tunnetuimmat Vuoriston töistä olivat juuri *Noita Nokinenä* -kuunnelmat sekä hänen Mainos-TV:lle kirjoittamansa *Naapurilähiö*-draamasarja. Vuoriston tuotanto käsittää kokonaisuudessaan yli tuhat tv-käsikirjoitusta ja kuunnelmaa.¹

Mieleenpainuvan suorituksen *Noita Nokinenän* nimikkoroolissa teki näyttelijä Marja Korhonen (1924–2014). Korhonen teki pitkän uran niin Kansallisteatterissa kuin elokuva- ja televisioroolienkin parissa. Hän myös opetti teatteri-ilmaisua Teatterikorkeakoulussa ja perusti

¹ Martelius 2013, Yle, Verkkojulkaisu; Matilainen 2018, Yle, Verkkojulkaisu.

oman improvisaatiokoulun vuonna 1980. Nokinenän rooli on yksi Korhosen rakastetuimmista, mutta hän oli myös arvostettu koomikko.²

Noita Nokinenä -kuunnelmat kertovat Noita Nokinenä -nimisestä noin 700-vuotiaasta noidasta, joka on sekä itseksä että äkkipikainen, mutta myös tunteellinen ja haavoittuvainen³. Nokinenän toimintaa ohjaa vahvasti tämän omat halut ja poikkiteloin asettuvat hän uhkaa muuttaa taikapussinsa avulla sammakoiksi ja tehdä heistä paistosta. Toisaalta kuunnelmien loput ovat useimmiten onnellisia ja Nokinenä on kykenevä osoittamaan myös rakkauden tunteita ja inhimillisyyttä. Nokinenän lisäksi kuunnelmissa seikkailevat tämän siskot Vilma Väkäleuka (Rauha Rentola) ja Hanna Harvahammas (Elsa Turakainen; Alli Häjänen; Pia Irjala), joiden tehtäväksi jää pääasiassa hillitä siskonsa impulsiivisuutta. Noitien lisäksi kuunnelmissa esiintyy myös joukko eläinhahmoja ja muita olentoja, kuten Poliisi Karhunen (Esa Saario), kauppias Jänöliini (Lauri Kuosmanen), Myyrelä (Ilse Niskanen) ja Menninkäis-Mikko (Sakari Halonen; Seppo Laine). Muita hahmoja ovat muun muassa salaoloneuvos Vernerin Velhonen (Esko Mannermaa; Kaarlo Halttunen; Tapio Hämäläinen) ja Kansainvälisen noitaliiton puheenjohtaja Edvard von Boxis (Kauko Helovirta).

1.2 Aineiston valinta, tutkimuskysymykset, metodit ja tutkimuskirjallisuus

Noita Nokinenä -kuunnelmat ovat kestoaltaan pääosin noin 40–60 minuutin pituisia, mutta joukossa on myös yksittäisiä pidempiä kuunnelmia. Koska kuunnelmia on 28 kappaletta ja lisäksi vielä 13-osainen kuunnelmasarja *Kuuvuorten kuningatar* vuodelta 1968, olen päättänyt rajaamaan aineistoni yhdeksään kuunnelmaan jättäen kyseisen *Kuuvuorten kuningatar* -kuunnelman rajausten ulkopuolelle. Olen valinnut kuunnelmat mahdollisimman pitkältä ajanjaksolta tasaisesti ja siten, että pääsiäis-, joului-, ja juhannusaiheisia kuunnelmia edustaisi ainakin yksi kutakin. Valitut jouluaiheiset kuunnelmat ovat *Noita Nokinenän jouluaatto* (1970) ja *Noita Nokinenän jouluryysis* (1976). Juhannusaiheisista kuunnelmista otin tarkasteltavakseni kuunnelmat *Noita Nokinenän juhannuspaukku* (1976), *Noita Nokinenän juhannustaika* (1978) ja *Noita Nokinenän suvijuhla* (1984) ja pääsiäisaiheisista kuunnelman *Noita Nokinenän pääsiäiskokko* (1984). Lisäksi olen valinnut kolme kuunnelmaa, joiden nimet eivät suoraan kerro tarinoiden sijoittumisista edellä mainittuihin juhlakausiin. Nämä kuunnelmat ovat *Noita Nokinenän yllätysmuna* (1974), *Noita Nokinenän talvihelle* (1982) ja *Noita Nokinenän*

² Hänninen 2014, Yle, Verkkojulkaisu.

³ Tämä on erityisesti Marja Korhosen tulkintaa, sillä hän on haastattelussa kertonut, että Noita Nokinenä on hänen tulkintansa mukaan varsin inhimillinen ja herkkä, ks. Riikonen 2017, Yle, Verkkojulkaisu.

sukulaisliikka (1985).⁴ Aineistoni kuunnelmista suurin osa on kestoaltaan alle tunnin, pois lukien *Noita Nokinenän yllätysmuna* (166 minuuttia) ja *Noita Nokinenän talvihelle* (82 minuuttia). Olen kuunnellut kuunnelmat kronologisessa järjestyksessä vanhimmasta uusimpaan.

Tutkimuskysymykset, joihin tutkielmalla vastaan ovat:

1. Millainen on *Noita Nokinenä* -lastenkuunnelman sisäinen maailma ja millaisista tekijöistä se rakentuu?
2. Miten kuunnelmat kytkeytyvät tekoaikaansa? Näkyykö ajallinen muutos kuunnelmien maailmassa?
3. Miten kuunnelmat suhteutuvat niissä oleviin lapsihahmoihin sekä kuulijakuntana toimiviin lapsiin?

Erkka Railon ja Paavo Oinosen toimittaman *Media historiassa* (2012) teoksen mukaan historiantutkimuksen traditiot voidaan jakaa kahteen karkeaan ryhmään: historiantutkimukseen, jossa menneisyyden tapahtumia pyritään rekonstruoimaan keskittyen ihmisen materiaalisiin olosuhteisiin, kokemuksiin ja toimintaan, sekä historiantutkimukseen, jossa tarkastellaan historian symbolista tilaa. Tämä jälkimmäinen ryhmä on kiinnostunut esimerkiksi arvoista, asenteista ja niiden käsittelystä, ja sen juuret ovat 1970-luvun kulttuurintutkimuksessa ja abstraktia valtaa käsittelevissä teorioissa.⁵ Tähän jälkimmäiseen traditioon tukeutuu myös oma tutkielmani. Käytän aineistoni analysointiin laadullista sisällönanalyysiä⁶. Olen ensiksi käynyt aineistoni läpi ja tehnyt muistiinpanot sen keskeisistä sisällöistä, hahmoista, esiintyvistä aiheista sekä esimerkiksi teemoista, joiden olen uskonut viittaavan satumaailman lisäksi myös todelliseen maailmaan. Näiden huomioiden perusteella olen pyrkinyt jäsentelemään ja kategorioimaan löydökset aihekokonaisuuksiksi. Tämän jälkeen siirryin analysoimaan aihekokonaisuuDET ja kontekstualisoimaan niitä. Näiden metodien tarkoituksena on tehdä näkyväksi ja ymmärrettäväksi *Noita Nokinenä* -kuunnelmien historiallinen konteksti.

Peilaan tutkimuksessani *Noita Nokinenää* lastenkirjallisuuden esimerkiksi eläinsatujen perinteen kautta, mutta myös aikalaiseen televisio-ohjelmiin, jotka on suunnattu lapsille. *Noita Nokinenä* sijoittuu eräänlaisen murroksen aikaan radio-ohjelmien kentällä, sillä siinä missä lasten radio-ohjelmat olivat vielä 1950-luvulla hyvin suosittuja, määrittää 1960-lukua television ja lapsille suunnatun viihdesisällön kasvu. Vaikka Yleisradion radio-ohjelmat eivät kokeneet

⁴ *Noita Nokinenän yllätysmuna* ja *Sukulaisliikka* sijoittuvat kesään ja *Noita Nokinenän talvihelle* kevättalveen.

⁵ Railo & Oinonen 2012, 16–17.

⁶ Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–109.

suosiossaan varsinaista romahdusta 1960-luvulla, vuosikymmenen aikana television vaikutus alkoi näkyä erityisesti viihteellisessä sisällössä.⁷ Vuonna 1968 ensikerran esitetty *Noita Nokinenä* siis osuu näiden kahden formaatin murrekseen. Toisaalta *Noita Nokinenä* on puhdasta käsikirjoitettua satukuunnelmaa, mutta ajoittuu aikaan, jossa radion dominanssi lasten viihde-sisältöjen tuottajana haastetaan.

Radiohistorian ja Yleisradion historian taustoittamiseksi käytän tutkielmassani sekä Pekka Gronowin teosta *Kahdeksas taide: Suomalaisen radioilmaisun historia 1923–1970* (2010) että Paavo Oinosen teosta *Markus-setä: Suomen ensimmäinen radiopersoonaa* (2015), joka valottaa erityisesti lapsille suunnatun radiotoiminnan ja -kuunnelmien historiaa. *Noita Nokinenän* peilaamiseksi aikalaisiin lastenelokuvaan ja -televisio-ohjelmiin käytän Jukka Sihvosen teoksia *Liekehtivät nalleverhot: Esseitä televisio- ja elokuvakasvatuksesta* (1989) ja *Kuviteltuja lapsia: Suomalaisen lastenelokuvan lapsikuvasta* (1987). Lisäksi keskeisiä teoksia ovat Kaisa Vehkalahden, Essi Jouhkin, Sanna Lipkinin, Johanna Sitomaniemi-Sanin ja Tiina Kuokkasen toimittama *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen* (2022) sekä metodologisena kirjallisuutena toimiva Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* (2018). Sotien jälkeisen ja 1970- ja 80-luvun Suomen yhteiskunnallista kontekstia tarkastelen Pertti Alasuutarin teoksen *Toinen tasavalta* (1996) avulla.

Kerrontaa helpottaakseni ja toistoa vähentääkseni käytän kuunnelmista myös lyhennettyjä nimiä, kuten esimerkiksi *Noita Nokinenän yllätysmuna* -kuunnelmasta nimitystä *Yllätysmuna*. *Noita Nokinenän* hahmosta käytän lyhemmin Nokinenä-nimeä.

Tutkielman rakenne muodostuu johdannon jälkeen kahdesta pääluvusta. Taustaluku 1.3 valottaa tarkemmin Yleisradion ja kuunnelmien sekä lasten ja ohjelmayhtiön yhteistä historiaa. Pääluvussa 2 syvennyttään tarkastelemaan *Noita Nokinenä* -kuunnelmien maailmaa sen hahmojen ja paikan kautta. Tätä täydennetään tarkastelemalla, miten kuunnelmat heijastavat sotien jälkeistä Suomea ja muuttuvaa maailmaa. Luvussa 3 tarkastellaan kuunnelmia erityisesti lasten näkökulmasta aloittaen analyysillä siitä, millaisia lapsihahmoja niissä esiintyy ja miten kuunnelmat suhtautuvat nuorisoon. Tämän jälkeen tarkastellaan lapsille suunnatun sisällön valistuksellisia ja sivistyksellisiä ambitiesiä ja lopuksi syvennyttään vielä erikseen Nokinenän hahmoon. Lopuksi tuodaan yhteen tutkielman keskeiset analyysit, tulkinnat ja lopputulokset ja esitellään mahdollisia jatkotutkimusaiheita.

⁷ Oinonen 2015, 129.

1.3 Yleisradio, kuunnelmat ja lapset

Voidaksemme tarkastella edelleen lastenkuunnelmia, kuten *Noita Nokinenää* kontekstissaan Yleisradion kuunnelmana, on olennaista valottaa hieman myös Yleisradion ja kuunnelmien historiaa. Kuunnelmat, tai kuten niitä ensin kutsuttiin ”kuulelmat” tai ”kuulonäytelmät”, ovat keskeinen osa Yleisradion ohjelmistoa ja kehitystä.

Yleisradio eli O.Y. Suomen Yleisradio - A.B. Finlands Rundradio aloitti lähetyksensä vuonna 1926. Aluksi Yleisradion päivälähetykset tulivat kello kahdestatoista yhteen päivällä ja iltalähetykset alkoivat kello 18 ja päättyivät kello 22. Ohjelma lähetettiin viitenä iltana viikossa suomeksi ja kahtena ruotsiksi. Päiväohjelma muodostui uutisista, säätiedotuksista, arvopaperimyyntistä, musiikkiesityksistä ja aikamerkistä. Iltaohjelma puolestaan sisälsi esitelmiä ja musiikkiesityksiä.⁸ Kuunnelmia Yleisradiolla esitettiin jo sen toiminnan alusta saakka ja radiovälineelle sopivaksi muokatut näytelmät olivatkin Yleisradion yksi tärkeimmistä ohjelmamuodoista.⁹ 1920 ja 1930-luvuilla radiokuunnelmat olivat pääasiassa käsikirjoitettuja näytelmiä, jotka oli vain sovitettu radioon sopivaan muotoon teatterilavan sijaan. Kuunnelmat vakiinnuttivat kuitenkin nopeasti paikkansa radion ohjelmavirrassa.

Uudenlaisen lähestymistavan kuunnelmiin Yleisradio otti vuonna 1938, kun *Suomisen perhe* -sarjakuunnelma aloitti radioaalloilla.¹⁰ Kuunnelma saavutti suurta suosiota ja sitä esitettiin vuoteen 1958.¹¹ Sarjakuunnelman suosiota selittivät vuosien saatossa tutuiksi käyvät hahmot ja säännöllinen esitystapa. Tulkitsen myös *Noita Nokinenän* sarjakuunnelmaksi, sillä kuunnelman hahmot pysyvät keskeisten hahmojen osalta samana läpi kuunnelmien esityshistorian ja myös *Noita Nokinenä* on rakennettu esitettäväksi tiettyinä ajanjaksoina ja säännöllisin väliajoin, eli jouluna, pääsiäisenä ja juhannuksena. Kuunnelmien aiheet myös useimmiten liittyivät esityksen ajankohtaan hyvin tiiviisti.

Sotavuodet ja sotien jälkeinen johtajamuutos muokkasivat Yleisradion toimintaa. Vuonna 1945 Yleisradion johtajaksi nimitetyn Hella Wuolijoen kaudella erityisesti radioteatteri sai uutta tuulta alleen ja radion ympärille haluttiin saada maan parhaat kirjailijat, taiteilijat ja esiintyjät.¹² Vuonna 1948 Yleisradion omaan radioteatteriin kiinnitettiin vakituiset näyttelijät.

⁸ Gronow 2010, 60–64.

⁹ Gronow 2010, 88.

¹⁰ Gronow 2010, 95–98.

¹¹ *Suomisen perhe*, Wikipedia-artikkeli.

¹² Gronow 2010, 151–152.

Kuunnelmien tuotanto laajeni ja erityisesti sarjakuunnelmamuuoto vakiintui käyttöön.¹³ Pekka Gronowin mukaan 1950-luvulla elettiin radion kultakautta, sillä eurooppalaiset yleisradioyhtiöt rikastuivat, ohjelmaa lähetettiin enenevässä määrin ja ohjelmistot muuttuivat monipuolisemmiksi¹⁴. 1960-luvulla kuunnelmien tuotanto oli edelleen kasvussa ja esimerkiksi vuonna 1968 kuunnelmia lähetettiin Yleisradiolta 179 kappaletta¹⁵. Myös *Noita Nokinenän* ensimmäinen itsenäinen kuunnelma esitettiin kyseisenä vuonna.

Yleisradion alkuvuosista saakka radio-ohjelmistosta löytyi myös lapsille suunnattua sisältöä, kuten luettuja satuja ja musiikkia. Erityisen merkittävä hetki Yleisradion lastensisältöjen kannalta oli, kun Markus Raution eli Markus-sedän luotsaama *Lastentunti* esitettiin ensimmäisen kerran vuonna 1926. Se ei ollut ensimmäinen lapsille suunnattu radio-ohjelma Yleisradion ohjelmistossa, mutta ohjelma vakiinnutti nopeasti lastenohjelmat radioon. Paavo Oinonen (2015) kirjoittaa, että Markus-setä ei keksinyt lastenohjelmia Ylelle, mutta *Lastentunti* oli ensimmäinen vuorovaikutteinen radio-ohjelma Suomessa. Siinä missä suuri osa kuunnelmista ja muista radio-ohjelmista oli ennalta käsikirjoitettuja ja harjoiteltuja, *Lastentunti* irtautui näistä käytänteistä ja muutti esimerkillään myöhemmin myös aikuisille suunnattuja ohjelmia vapaampaan suuntaan.¹⁶ Toisaalta radio oli ennen *Lastentunnin* esimerkkiä ollut ennemminkin ohjelman välittäjä kuin tuottaja¹⁷. *Lastentunnista* muotoutui rakastettu ohjelma, tai kuten Pekka Gronow asian ilmaisee, instituutio¹⁸, ja Markus-sedästä suosionsa vuoksi myös lapsille auktoriteetti, jonka kehotuksesta kaurapuurokin alkoi maistua lapsille paremmin. *Lastentuntia* esitettiin vuoteen 1956 saakka.

Suomisen perheen myötä sarjakuunnelmat olivat saavuttaneet suurta suosiota ja oli tiedossa, että sarjakuunnelmat olivat myös lasten suosiossa¹⁹. 1950-luvulla Yhdysvalloista rantautuneet populaarikulttuurin tuulet toivat tullessaan tarpeen laajentaa ja kohdentaa uudelleen lapsille ja nuorille suunnattua sisältöä myös Yleisradion piirissä. Kaupallisella puolella ajanvietetarjonta lisääntyi nopeasti. Lisääntyvä viihde toi mukanaan myös huolen ja kritiikin sen laadusta. 1960-luvulle tultaessa hahmoteltiin raameja sukupolvien toiveille ja käyttökokemuksille kansainvälistyvistä joukkoviestinnän ympäristöstä. Nuorisokulttuuri alkoi erottautua

¹³ Gronow 2010, 236; Oinonen 2015, 179.

¹⁴ Gronow 2010, 27–28.

¹⁵ Gronow 2010, 295.

¹⁶ Oinonen 2015, 107–109.

¹⁷ Gronow 2010, 74.

¹⁸ Gronow 2010, 77.

¹⁹ Oinonen 2015, 129.

lastenkulttuurista ja samalla myös eräänlaisesta valistusperinteestä²⁰. Paavo Oinosen mukaan Yleisradion valistusperinne muutti muotoaan tuohon aikaan. Kun Markus-sedän paikalle lastenohjelmien määrittelijänä ja tekijänä ei tullutkaan uutta setää, tehtävässä aloitti Lea Pennanen, joka uudisti sitä, miten Yleisradio näki lapset yleisönä.²¹

Lastenohjelmat jaettiin tasaisesti jokaiselle päivälle ja Yleisradion ennen kategorisesti vain lapsille suunnattu sisältö suunniteltiin uudelleen jakaen se sisällöksi perheen pienimmille, varhaisnuorille ja aikuisuuden kynnyksellä oleville nuorille.²² Lea Pennanen teki vuosikymmenten ajan yhteistyötä *Noita Nokinenän* kirjoittajan Toini Vuoriston kanssa. Uuden ohjelmiston keskeisenä ideana oli sen lapsikeskeisyys. Ohjelmantekijöiden pyrkimyksenä oli se, että lapset olisivat aktiivisia tekijöitä, jotka juontaisivat ja selostaisivat ohjelmia ja näyttelevät. Aikaisemmin aikuisen vierellä passiivisessa sivuroolissa olevasta lapsesta tuli muutoksen myötä aktiivinen kansakeskustelija ja analyysoija.

Kuunnelmia on kutsuttu sokeaksi taiteenmuodoksi²³, sillä kuunnelman vastaanottajalta, kuulijalta, puuttuu täysin mahdollisuus hyödyntää visuaalista ulottuvuutta. Kuunnelmissa ääni on ainoa informaation lähde. Kuitenkaan tästä ”sokeudesta” ei olla yksimielisiä, sillä ihmisellä on kyky ”nähdä” kuulemansa ilman visuaalisiakin vihjeitä. Paavo Oinonen toteaa artikkelissaan ”Äänet kertovat ja todistavat”, että pelkästään kuuloaistiin perustuvassa radiossa on sekä mahdollisuuksia että rajoitteita, joita esimerkiksi televisiossa tai elokuvissa ei ole. Ääniradiossa maailma ja mielikuvat visualisoituvat kuulijalle hänen omassa mielessään.²⁴ Pekka Kyrön mukaan radio aktivoi kuuntelijoita televisiota enemmän, jossa visuaalinen stimulaatio saadaan suoraan.²⁵ Jotta kuulija voi ymmärtää ja ”nähdä” tapahtumat, on ohjelman tekijöiden kuitenkin käytettävä erilaisia tekniikoita ja keinoja, kuten kerronnallisia rakenteita, äänitehosteita ja erilaisia konventioita ja koodistoja viestin välittämiseksi. Kaikki tämä tuottaa radion tekstuaalisuutta, mitä puolestaan tarvitaan, jotta tuotteen kontekstuaalisuus voidaan ymmärtää.²⁶

²⁰ Oinonen 2015, 222.

²¹ Oinonen 2015, 224.

²² Oinonen 2015, 224.

²³ Ks. esim. Gronow 2010, 46.

²⁴ Oinonen 2012, 204–205.

²⁵ Kyrö 2011, 12.

²⁶ Oinonen 2012, 204.

2 *Noita Nokinenän* maailma

2.1 Noitia ja metsän eläimiä

Tässä pääluvussa tarkastellaan *Noita Nokinenä* -kuunnelmien sisäistä maailmaa, perehtyen ensin kuunnelmien sisältämiin hahmoihin. Niiden keskeisin tekijä ja kerronnallinen keino on hahmojen välinen dialogi. Esimerkiksi satukirjallisuudelle tyypillistä kaikkietävästä kolmannessa persoonassa olevaa kertojaa kuunnelmissa ei ole²⁷, vaan *Noita Nokinenän* maailma koostuu pääasiassa siitä, että hahmot keskustelevat esimerkiksi jostakin ajankohtaisesta tapahtumasta tai hyvin usein myös Nokinenän teoista. Nämä keskustelut rakentavat kuulijalle kuunnelman sisäistä maailmaa ja esimerkiksi sitä, miltä Kuusimetsä paikkana vaikuttaa tai ”näyttää”. Pienetkin vihjeet esimerkiksi Kuusimetsän postin tai kaupan sijainneista tai esimerkiksi siitä, kuka on Noitavuorella kenenkin naapuri, piirtävät pala palalta kuvan kuunnelman keskeisestä paikasta ja luovat kokonaiskuvaa sen maailmasta. Tätä maailman rakentumista tuetaan lisäksi äänitehosteilla, joilla voidaan luoda mielikuva kesäisestä illasta järven rannalla tai auton kurvaamisesta pihaan hiekka renkaiden alla rahisten. Arvioni mukaan äänitehosteiden käyttö on kuitenkin aineistoni kuunnelmissa varsin maltillista ja päävastuu kerronnasta ja maailman rakentumisesta on verbaalisesti monipuolisella, humoristisella, piikittelevällä, viivahteikkaalla ja välillä varsin omaperäisellä dialogilla. Huomionarvoista on myös se, että kuunnelmat alkavat useimmiten tavallaan kesken dialogin, joko kakofonisesta hälinästä, jossa on jokin keskustelutilanne käynnissä tai sitten esimerkiksi siten, että kaksi henkilöä tulee dialogia käyden ”tilaan” eli kuulijan korvien ulottuville. Kummassakin tapauksessa kuulija joka tapauksessa pääsee heti kuunnelman alusta keskelle toimintaa.

Kun *Noita Nokinenä* -kuunnelmat nojaavat hyvin vahvasti dialogiin, perustuu dialogi puolestaan kuunnelman hahmoille. Kun halutaan selvittää, millainen on kuunnelmien sisäinen maailma, on tarkasteltava erityisesti tarinan tapaa rakentaa hahmot. Aineistossani on olemassa paljon erilaisia hahmoja, jotka voidaan jakaa karkeasti kahteen kategoriaan: pysyvät ja vierailevat hahmot. Pysyviä hahmoja ovat erityisesti Noita Nokinenä ja tämän siskot Hanna Harvahammas ja Vilma Väkäleuka, Nokinenän taikakissa Kippurahäntä (Kristiina Drews; Ilse Niskanen), tämän puoliso Mintunkukka ja kissanpennut Kielo ja Roope, Poliisi Karhunen ja apulaispoliisi Kalle Kontio, salaoloneuvos Vernerin Velhonen, kauppias Jänöliini sekä

²⁷ Aineistosta vain *Noita Nokinenän talvihelle* -kuunnelmassa on kertojaaäni, joka puhuu radiovastaanottimen ääressä istuneille kuulijoille kuunnelman osien vaihtuessa. Muissa aineistoni kuunnelmissa ei puhutella kuulijaa, eikä tarinalla ole kertojaa.

suurimassa osassa kuunnelmia esiintyvät Menninkäis-Mikko, Myyrelä, orava Nappisilmä ja peikkotyttö Sudenmarja sekä myös Kansainvälisen noitaliiton puheenjohtaja Edward von Bosis. Näiden vakiintuneiden hahmojen lisäksi tarinoita täydentävät niin sanotut ”vierailevat” hahmot, jotka voivat olla mukana useammassakin kuunnelmassa. Tällaisia hahmoja on jokaisessa kuunnelmassa useita, esimerkiksi *Jouluaatto*-kuunnelman Miki, Maikki, äiti ja isä sekä orpolapsi Taneli, kuunnelmasta *Juhannuspaukku* Pekka Peltoshiiri ja Hiirimummo tai esimerkiksi *Sukulaislikka*-kuunnelman prinssi Felix ja nimikkohahmo sukulaislikka Vilinä. Tässä työssä analysoin pääasiassa kuunnelmien vakiintuneita hahmoja ja niitäkin kategorisesti.

Kuunnelmien hahmot voidaan myös kategorioida eläinhahmoihin ja muihin hahmoihin. Muihin hahmoihin kuuluvat niin noidat, menninkäiset, keijut, velhot kuin ufotutkijatkin. Jo kuunnelmien nimien perusteella aineistoni keskeisin hahmo on noita. Noidat ovat paljon käytettyjä hahmoja erilaisissa tarinoissa ja saduissa, ja noidan määritelmä ja piirteet riippuvat vahvasti teoksen tyylilajista, tekoajasta ja -paikasta. Kansanperinteiden tarinoissa noidat on liitetty pahuuteen, paholaiseen, kuolemaan ja vainajiin ja noitiin liittyy paljon erilaisia uskomuksia.²⁸ Noita Nokinenä vastaa hahmona kuitenkin enemmän taikovaa, luudalla lentävää satuhahmoa. Nokinenä asuu Noitavuorella, ja tämän noitasiskot Velhovuorella. Tässä voi nähdä viitteitä Ruotsista Suomeen siirtyneeseen kansanperinteeseen noidista, joiden vakiintunut kokoontumispaikka oli Kyöpelinvuorella²⁹. Perinteisen noitakuvaston mukaisesti Nokinenä on naimaton, hänellä on musta kissa (Kippurahäntä) ja luuta, jolla hän lentää. Kuunnelman noidat ovat myös persoja kahville, mikä myöskin kuuluu perinteiseen kuvastoon noidista³⁰. Nokinenän hahmo sulautuu noitien monenkirjavaan joukkoon myös siinä, että noidat eivät yleisesti ottaen ole erityisen kilttejä tai mukavia. Nokinenän tulkitseminen paholaisen kätyriksi toki olisi hie- man yliampuvaa, mutta myös hän on tarpeen vaatiessa pahansuopa, kostonhimoinen, äkkipi- kainen ja ei pode juuri lainkaan huonoa omatuntoa siitä, että muuttaa Kuusimetsän asukkaita sammakoiksi tai paistelee sammakoista itselleen paistosta.³¹

²⁸ Esimerkiksi suomalaisessa kansanuskomuksessa Satakunnan ja Pohjanmaan alueella noidat ovat olleet ennen kaikkea karjasuojissa tuhoja aiheuttaneita trulleja, joilla on voinut olla yliluonnollisia kykyjä. Jos trulli saatiin kiinni itse teossa, se saattoi muuttua eläimeksi, luudaksi tai puutalokoksi, Virtanen 1999, 190–191.

²⁹Kumpula & Heikura 2016, Yle, Verkkojulkaisu.

³⁰ Ibid.

³¹ Paistoksen tekoa ei koskaan kuunnelmissa kuulla, mutta kaikki Nokinenää pelkäävät hahmot sekä esimerkiksi tämän siskot puhuvat useimmissa kuunnelmissa, miten sammakkopaistos on Nokinenän herkkua ja miten Kuusi- metsän asukkaita on taas kadonnut, kenties Nokinenän toimesta. Ks. esimerkiksi *Noita Nokinenän yllätysmuna* 1974, Osa 3/6. Yle Areena [14:45–15:07].

Eläimistä merkittävin kuunnelmien hahmo on poliisi Karhunen ja siinä sivussa tämän apulainen Kalle Kontio. *Noita Nokinenä* -kuunnelmat yhdistelevät poliiseihin liitettyjä liioiteltuja stereotyyppioita, kuten laiskuutta tai lukutaidottomuutta sekä suomalaisessa satuperinteessä karhuihin liitettäviä narratiiveja, kuten yksinkertaisuutta ja voimaa. Nokinenä solvaakin kuunnelmissa poliiseja varsin armotta ja samalla Karhunen on Nokinenän suurin vastus kuunnelmissa. Toisaalta karhu, metsän mahtavimpana eläimenä, on suurin auktoriteetti, virantoimittaja ja laki Kuusimetsässä, ja Karhunen ja Kontio nauttivat luottamusta ja kunnioitusta muiden asukkaiden suunnalta. Karhunen tarjoaa myös lain ja järjestyksen edustajana vastakohtaan Nokinenän itsekkäälle ja omaehtoiselle olemukselle.

Eläinhahmot, kuten Myyreli, edellä mainitut poliisit Karhunen ja Kontio, orava Nappisilmä sekä kissat Kippurahäntä ja Mintunkukka esitetään kuunnelmissa hyvinkin inhimillisinä ja ihmismäisinä, mikä on jaettu ominaisuus käytännössä kaikille kuunnelmien eläinhahmoille. Mielenkiintoista on kuitenkin se, että eläinhahmoista lemmikeiksi mielletävät eläimet eli kissat ja esimerkiksi kuunnelmassa *Juhannustaika* (1978) esiintyvä salapoliisikoira Paronetti, eivät kommunikoi suomeksi vaan naukumalla tai haukkumalla. Nokinenä myös usein kehuu kissaansa Kippurahäntää, että opetuksen tuloksena se ”lukee, laskee, tanssii ja laulaa”. Kuunnelmissa siis tehdään ero niin sanottujen villien metsäneläinten eli karhujen, jänisten, hiirien, myyrien ja oravien sekä domestikoitujen eläinten, kuten kissan ja koiran välille, jotka ovat kuunnelmissakin ihmiselle alisteisia työeläimiä tai lemmikkejä, vaikkakin ihmismäisesti ja varsin itsenäisesti toimivia.

Erityisesti kuunnelmien ”villien” metsäneläinten voi tulkita olevan osa kirjallisuuden faabeli eli eläinsatuperinnettä, jossa eläinten keskeinen ominaisuus on personifikaatio ja antropomorfisuus eli niille annetut ihmismäiset piirteet. Faabeleita pidetään vanhimpana kansansatujen alalajina.³² Perinteisissä faabeleissa tarinoilla ei välttämättä ole ollut onnellista loppua tai loppua, jossa hyvyys voittaisi, vaan sadut ovat olleet kyynisiä ja pahuus on ollut niissä avoimesti läsnä. 1600–1700-luvuilla kirjoitettuja faabeleita ei myöskään ollut kirjoitettu lapsille vaan aikuisille lukijoille, toisin kuin eläinsadut tai sadut ylipäätään nykyään mielletään. Perinteisiä suomalaisten eläinsatujen hahmoja ovat olleet erityisesti susi, korppi, kettu ja edellä mainittu

³² Apo 2018, 16.

karhu.³³ Eläinsadut ovat pitkälti symbolisia kertomuksia ihmisten maailmasta, ja niiden ei olekaan tarkoitus kuvata eläinten maailmaa, vaan eläinten sijasta ihmisten elämää.³⁴

Noita Nokinenä -kuunnelmien eläinhahmojen elämellisyys on kuitenkin suhteellisen ohut osa niiden rakentumisesta, sillä pääosin määrittävin eläimeen viittaava piirre hahmoissa on nimi: Poliisi Karhunen ja Kalle Kontio ovat jo nimiensä, karhun ja sen synonyymien kontion, kautta ajateltavissa karhuiksi. Se, että esimerkiksi Karhusen ja Kontion voidaan ajatella olevan karhuja, on kuitenkin viime kädessä myös tulkintaa, sillä kuunnelmissa on jonkin verran epäloogisuuksia siinä, miten hahmoista puhutaan. Esimerkiksi Poliisi Karhunen itse toteaa kuunnelmassa *Talvihelle*, että ”Koko Kuusimetsässä ei asu sen rajumpaa eläjää, kuin neiti Nokinenä, ei ainakaan sen jälkeen, kun viimeinen karhu lähti”.³⁵ Kommentti on ristiriitainen siksi, että Karhunen on itsekin karhu. Tämän tulkitsemisen kuvaavan varsin hyvin sitä, että hahmojen piirteet eläinkunnan edustajina ovat ”pintapuolisia”. Toisaalta tulkintaa siitä, ovatko Karhunen ja Kontio karhuja, tukee kuitenkin esimerkiksi se, että Nokinenä kutsuu heitä ivallisesti ”karvakorviksi” ja puhuu heidän tassuistaan. Näitä yksityiskohtia on kuitenkin varsin vähän ja niitä ei löytynyt kaikista aineistoni kuunnelmista. Analyysini mukaan nimistö onkin määrittävin tekijä hahmojen rakentamisessa, mikä pätee kaikkiin kuunnelman hahmoihin, sillä esimerkiksi Hanna Harvahammas ja Vilma Väkäleuka voisivat olla mitä tahansa pannukahvia keitteleviä vanhempia naisia, joiden harrastuksena on puutarhanhoito ja ompelupiiri, mikäli kuulija ei tietäisi heidän olevan Nokinenän noitasiskoja. Taikapussejakaan siskot eivät juuri heiluttele muuten kuin Nokinenän ilkeyksiä purkaakseen, joten suurin osa myös heidän olemuksestaan rakentuu hahmojen nimille.

Myös sillä on merkitystä hahmojen tulkitsemisessa, miten hahmo on näytelty. Kauppias Jänöliini on hentoäänisempi ja puhuu hieman vapisevalla äänellä, mikä tukee kansanperinteen narratiivia jäniksestä arkana eläimenä.³⁶ Pieni myyrä Myyreli ja orava Nappisilmä esimerkiksi puhuvat korkeilla, jopa lapsenomaisilla naisäänillä ja ovat viattomia ja hyväntahtoisia olentoja. Poliisi Karhunen puolestaan puhuu matalalla, jopa jylisevällä miesäänellä, mikä puolestaan sopii tälle metsien suurelle ja oikeudenmukaiselle kuninkaalle, karhulle.

³³ Hjelt 2014, 78.

³⁴ Ruponen 2000, 79.

³⁵ *Noita Nokinenän talvihelle* 1982. CD, levy 1, raita 2, [24:33–24:39].

³⁶ Puhumme yhä esimerkiksi ”jänistämisestä”, kun joku arkailee.

2.2 Kuusimetsä ja Takaniitty: kasvukeskus ja periferinen muuttotappiokylä

Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin *Noita Nokinenä* -kuunnelmien keskeistä paikkaa Kuusimetsää ja erontekojen kautta rakentuvaa maaseudun ja kaupungin asetelmaa. Kuunnelmat siis sijoittuvat Kuusimetsä-nimiseen kaupunkiin tai kylään, josta löytyvät kaikki modernin kaupungin palvelut ja tarpeet, kuten posti, kauppa, sairaala, simabaari sekä poliisi- ja bussiasema.

Kuunnelmat piirtävät Kuusimetsästä kuvaa paikkana, joka on suhteellisen iso kaupunki, mutta toisaalta sen läheisyydessä on selkeästi maaseutumainen alue, Takaniitty. Näiden kahden paikan välille luodaan kontrastia ja se vahvistaa vaikutelmaa sekä Kuusimetsän kaupunkimaisuudesta, että Takaniityn maaseutumaisuudesta. Erityisen paljon kuvailua näiden kahden paikan välillä on kuunnelmassa *Noita Nokinenän juhannuspaukku* (1976), jossa Pekka Peltoshiiri ja Myyrelä lähtevät Takaniityltä, sillä sieltä ovat jyvät eli ruoka loppuneet. Pekka Peltoshiiri kuvaa lähtöään Myyrelille sanoin: ”Nämä pellot on pantu pakettiin. [--] Jos kukaan ei laita peltoihinsa ainuttakaan jyvää kasvamaan, ei kellään ole jauhoja. [--] Viimeinen aittahiirikin muutti eilen ja mä muutan nyt, [--] jonnekin, missä on joka päivä leipää”.³⁷

Pekka ja Myyrelä päättävät suunnata kohti Kuusimetsää. Kaupunkiin saavuttuaan he huomavat pian seisoskelevansa keskellä suojatietä autojen viuhuessa ohi. Kuusimetsä on siis tulkittavissa kaupungiksi erityisesti, kun se esitetään rinnakkain Takaniityn periferian ja maaseudun kanssa, vaikkakin Takaniitty on myös ymmärrettävissä osaksi laajempaa Kuusimetsää. Poliisi Karhunen tulee ohjaamaan eksyneet kulkijat pois tieltä ja kysyy näiltä ovatko he eksyneet. Myyrelä ja Pekka vastaavat kieltävästi, mutta pyytävät Karhuselta neuvoa, mihin heidän kannattaisi mennä:

Pekka ja Myyrelä: ”Me tullaan Takaniityltä asti. Meiltä loppui ruoka. Kun kaikki on kääritty pakettiin.”

Karhunen: ”No semmosta se pakettihommeli on. Jaa, että kaupunkiin työnhakuun. Eikä rahaa eikä ruokaa.”

Pekka ja Myyrelä: ”Eikä kotia.”

Karhunen: ”Se tuota onpi sitten semmottinen juttu, että se kaupungin ainoa sosiaalinen. Ainoa auttaja on Mummo-Metsähiiri, nimittäin teidänlaistenne eläjien. Sinne on lappanut jo paljonlaiseen myyrää ja hiirtä ja mönkiäistä, mutta menkää nyt kurkistaan, jos sopii sekaan.”³⁸

³⁷ *Noita Nokinenän juhannuspaukku* 1976. CD [01:38–02:08].

³⁸ *Noita Nokinenän juhannuspaukku* 1976. CD [09:16–10:05].

Paavo Oinosen ja Rami Mähkän mukaan fiktiota voidaan luonnehtia todellisuuteen viittavana tutkimuskohteena, joka toisaalta on enemmän tai vähemmän irrallaan todellisuudesta, mutta kuitenkin sisältää aina viitteitä johonkin todelliseen.³⁹ Yllä olevasta kuunnelman osasta voidaan esimerkiksi tulkita viitteitä 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla Suomessa käynnissä olleeseen suureen rakenteelliseen muutokseen, kun muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin ja kasvukeskuksiin oli todella voimakasta⁴⁰. Ensimmäinen *Noita Nokinenä* -kuunnelma on julkaistu 1968 ja aikaisemmin mainittu *Noita Nokinenän juhannuspaukku* vuonna 1976. Maalta-muutto tai suoranainen maaltapako onkin yksi kuunnelmista nousevista teemoista, jotka ovat vahvasti kiinni kuunnelman tekoajassa ja heijastavat vallinnutta yhteiskunnallista tilaa, joskin jonkinlaisella viiveellä.

Sosiologi Pertti Alasuutarin mukaan Suomessa vallitsi sotavuosien 1939–1945 jälkeen maahenki, jossa maanviljely, uusien maa-alueiden raivaaminen ja maaseudun laaja asuttaminen oli selviytymiskeino ja tapa taistella nälkää ja ruuan puutetta vastaan. Maataloustuottajille langetettiin moraalinen velvollisuus kansakunnan ruokkimisesta ja ruokahuollon turvaamisesta.⁴¹ Myös metsä nähtiin kansallisomaisuutena ja metsänhoito sekä yhteisenä asiana että metsänomistajan velvollisuutena. Velvollisuuden rikkomisesta saatettiin määrätä jopa rikosoikeudelliseen vastuuseen. Toisaalta metsän hoidon ajateltiin myös olevan aatteellinen ohjenuora ja rakkautta luontoa kohtaan.⁴²

Omavaraisuuden tavoittelu, maanviljelyn ja maataloustuottajien määrän kasvu, joskin maatilojen kokojen pieneneminen, johti 1950- ja 1960-luvuilla maatalouden ylituotantoon, mikä oli valtion taloudelle tappiollista, sillä ylituotantoa ei saatu pysähtyneiden markkinoiden vuoksi vietyä ulkomaille. Sotien jälkeinen raivaajahenki ja maahenki sulsi nopeasti, ja peltoja alettiin ”pistää pakettiin” ja esimerkiksi lehmistä maksettiin ”tapporahaa”.⁴³ Maanviljelijöiden määrä laski rajusti muutaman vuosikymmenen aikana. Vuonna 1940 maa- ja metsätalous oli ollut ammatti 60 prosentille ammatissa toimivista suomalaisista, kun taas vuonna 1980 se oli sitä enää 13 prosentille.⁴⁴ Muuttoaalto maaseudulta kaupunkeihin ja Ruotsiin parempien työmahdollisuuksien toivossa paisui ja pian 1970-luvulla havahduttiin siihen, että maataloutta olisi tuettava, eikä vähiten siksi, että koko maa säilyisi asuttuna. Kuunnelmassa *Noita Nokinenän*

³⁹ Oinonen & Mähkä 2012, 272.

⁴⁰ Alasuutari 1996, 62–63.

⁴¹ Alasuutari 1996, 42.

⁴² Alasuutari 1996, 58–60.

⁴³ Alasuutari 1996, 64.

⁴⁴ Alasuutari 1996, 38.

juhannuspaukku Myyrelä ja Pekka saapuvat Mummo-Metsähiiren luo, mutta tällä on huonoja uutisia, sillä ruokavarannot sekä rahat alkavat olla loppu:

Myyrelä: ”Eikö kaupunkia laitetakkaan pakettiin?”

Mummo-Metsähiiri: ”Eipäs nyt naureta Myyrelille. Kun se oli tavallaan hyvin viisas kysymys. Toivotaan hartaasti, että rahalla saa ruokaa ja etteivät kaikki leivänkasvattajat kyllästy. [--] Siellä on viimeinen velli kypsymässä. Sitten ei Mummon kukkarossa ole enää rahaa, millä seuraava velli keitetään. Kun velli on syöty, niin sitten pannaan viisaat päät yhteen ja tuumitaan. Aina sitä keinot keksitään.”⁴⁵

Olenaisinta yllä olevassa sitaatissa on lause ”rahalla saa ruokaa ja etteivät kaikki leivänkasvattajat kyllästy”. Siinä on tulkintani mukaan ilmaistuna olemassa oleva tai uudelleen esiin noussut pelko siitä, että maaltapako aiheuttaisi jälleen elintarvikepulaa erityisesti kaupungeissa, mutta myös arvolatautunut asenne maanviljelyn jättäneitä kohtaan. ”Kyllästyminen” on analyysini mukaan varsin voimakas sana siinä valossa, että kyseessä on ollut sekä valtion kannustama että taloudellisesti välttämätön liike monelle maataloustuottajalle. Tuossa lainauksessa kenties vaikuttaakin taustalla ajatus siitä, että on tuottajien velvollisuus huolehtia kuluttajista, eli kaupunkien väestöstä ruokahuollon suhteen⁴⁶, ja tämä heijastuu ajassa tehtyyn kuunnelmaan. Huomionarvoista toki on myös se, että vaikka kuunnelmat ovat syntyneet 1960-luvun lopun ja 1980-luvun puolivälin välillä, on *Noita Nokinenän* luoja Toini Vuoristo syntynyt jo vuonna 1919 ja ollut siis myös todistamassa sotien jälkeisen raivaushengen ja maaseudun kasvun aikaa.

1970-luvulla autioituvan maaseutukuvaston rinnalle nousi ajatus siitä, että maaseutu on kulttuurisesti arvokasta aluetta ja että elävä maaseutu jotain, mitä tulee vaalia. Pelko maaseudun totaalista autioitumisesta oli olemassa. Tässä 1970-luvun kuvastossa maaseutu ja kaupunkielämä asetettiin vahvasti vastakkain, ja maaseutuelämän ”luonnollisuutta”, rikkautta ja antoisuutta korostettiin suhteessa pakkotahtisen tehdastyön, byrokraattisen kaupunkielämän tai tiiviin lähiöelämän vastakohtana tai parempana vaihtoehtona.⁴⁷ Luontoa, luonnon rauhallisuutta ja kauneutta korostetaan monissa aineistoni kuunnelmissa ja toisaalta nämä teemat kiehtoutuvat luonnonsuojelun teemoihin, mutta myös korostavat maalaiselämän, mökkeilyn, luonnon ja eräänlaisen sielunrauhan yhteyttä. Kuunnelmien suhdetta luontoon käsitellään lisää sekä seuraavassa luvussa 2.3 että luonnonsuojelun osalta luvussa 3.2.

⁴⁵ *Noita Nokinenän juhannuspaukku* 1976. CD [27:26–28:23].

⁴⁶ Alasuutari 1996, 42.

⁴⁷ Alasuutari 1996, 66–68.

2.3 Muuttuva maailma

Kuten edellisessäkin luvussa käy ilmi, sosiaaliset ja yhteiskunnalliset ongelmat ovat läsnä myös *Noita Nokinenä* -kuunnelmien tematiikassa. Erityisesti orpous ja kodittomuus esiintyvät varsin voimakkaasti näissä lapsille suunnatuissa kuunnelmissa. Orpouden osalta vahvin aiheistosta nouseva esimerkki on ensimmäisten kuunnelmien joukossa oleva *Noita Nokinenän jouluaatto* vuodelta 1970. Kuunnelma alkaa sillä, että perheen kaksi lasta, Miki ja Maikki, haluavat lähteä vielä jouluaattona kiertämään Kuusimetsän asukkaiden koteja myydäkseen mahdollisimman paljon joulumerkkejä sammakkolasten orpokodin hyväksi. Kuunnelmassa spekuloidaan, miksi orpoja sammakkoja on niin paljon ja mahtaisiko asialla olla Noitavuorella asuva noita-akka, Nokinenä. Myöhemmin Miki ja Maikki törmäävät Taneli -nimiseen poikaan, jolla ei ole sukunimeä, ei kotia, ei perhettä eikä paikkaa minne mennä. Taneli sanoo itse olevansa ”Taneli Tyhjätasku, Matti Mitätön ja Esko Epäonnia [sic].”⁴⁸ Miki ja Maikki tuumivat, että perheen vanhemmat osaavat ehkä auttaa Tanelia ja vievät tämän kotiin joulupöytään. Taneli syö suurella innolla, mutta toteaa myöhemmin Mikille, että: ”Olisiko minun pitänyt sanoa äidillesi, että minä söin viimeksi toissa päivänä?”⁴⁹ Kuunnelman lopuksi Taneli saa Mikin ja Maikin perheestä perheen myös itselleen.

Kuten *Jouluaatto*-kuunnelmassakin Taneli saa lopulta itselleen perheen, Jukka Sihvosen mukaan orpouden kuvaaminen ja esittäminen suomalaisissa lastenelokuvissa on usein kuvaus lapsen matkasta täyttymystä ja yhteisöllistä perusyksikköä eli perhettä kohti.⁵⁰ Sihvosen mukaan orpous, joko tilapäisenä, puolittaisena tai kokonaisena piirteenä, on ollut paljon käytetty aihe lastenelokuvissa, ja tässä *Noita Nokinenä* vertautuu vahvasti aikalaisiin ja jo hieman varhaisempiinkin suomalaisiin lastenelokuviin, sillä kuten todettua, orpous on esillä kuunnelmissa usein. Toisaalta siinä missä Taneli haluaa perheen ja kärsii ilman sitä, on kuunnelmissa myös hahmoja, kuten Myyrelä ja orava Nappisilmä, jotka elävät itsenäisesti ja vailla perhettä, mutta joiden kohdalla kuunnelmissa ei tartuta hahmojen mahdolliseen orpouteen tai Sihvosta mukaillen hahmon erillisyyteen tai sopeutumattomuuteen ja onnettomuuteen, jonka perheyhteyden löytäminen voisi poistaa.⁵¹ Näille hahmoille maailma toimii kotina ja perheen paikkaa korvaa esimerkiksi vapaaehtoisista koostuva yhteisö tai ystävät.

⁴⁸ *Noita Nokinenän jouluaatto* 1970. Yle Areena [27:57–28:02].

⁴⁹ *Noita Nokinenän jouluaatto* 1970. Yle Areena [30:55–31:01].

⁵⁰ Sihvonen 1987, 22–23.

⁵¹ Sihvonen 1987, 22–23.

Noita Nokinenä -kuunnelmissa orpous ja kodittomuus näkyvät myös siinä, että sammakkolas-ten orpokodin lisäksi kerätään rahaa muun muassa sairaiden ja kesäkissojen talvikodin hyväksi. Orpouden käsittelyssä on mukana selkeästi myös opetuksellista näkökulmaa, jolla pyritään ohjaamaan kuulijaa ajattelemaan ja käsittelemään eriarvoisuuden teemoja ja solidarisuutta. Yhteiskunnallinen toiminta ja yhdessä yhteisen hyvän eteen työskentely on keskeistä kaikissa kuunnelmissa, mikä myös tulkintani mukaan heijastaa sotien jälkeistä Suomea. Sotien jälkeen muun muassa asutustoiminnalla, eli jakamalla suurtilallisten ja valtion maita asutaviksi rintamamiehille ja Karjalasta evakkoon lähteneille ihmisille, pyrittiin pitämään yllä yhteiskuntarauhaa, välttämään kaaoksia kaupungeissa ja luomaan edellytykset hyvinvointiin kaikille. Tällä toiminnalla siis pyrittiin tasoittamaan yhteiskunnan epätasa-arvoisuutta. Toisaalta maan viljeleminen ja uusien viljeltävien maiden raivaaminen oli yksi helpotus vallitsevaan elintarvikepulaan, minkä vuoksi Suomessa elettiin säännöstelytaloudessa, ja ihmisten ruokaannokset oli määritelty tarkasti.⁵² Myös nälkä ja ruuan puute kuuluvat aiheena *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa, kuten luvussa 2.2. käsittelem.

Noita Nokinenän jouluaatto -kuunnelmassa on myös aineistoni ainoa suora viite Suomen historiaan, sillä kun Hanna Harvahammas ja Vilma Väkäleuka ovat Nokinenän luona siivoamassa, toteavat he, että ”ikkunat on pesty kaks kertaa sotien jälkeen”.⁵³ Lausahduksella ei ole juurikaan painoa kuunnelmassa, vaan tulkintani mukaan kyseessä on ennemminkin sanonta, mutta se joka tapauksessa avaa hieman sitä ajallista kehystä, jossa kuunnelmien tekohetkelläkin Suomessa on oltu. Sotavuosista on kulunut *Noita Nokinenän jouluaatto* -kuunnelman tekohetkeen yli 25 vuotta, mutta tämänkaltaiset lausahdukset elivät mukana kielessä. Myös kuunnelmassa *Noita Nokinenän jouluryyssi* (1976) on kohta, jonka voi tulkita viittaavan Suomen lähihistorian sotiin. Noitakuningas Naavaparran pidettyä juhlapuheen⁵⁴ rauhasta ja lähimmäisenrakkaudesta, Nokinenä rientää tämän luo:

Noita Nokinenä: ”Voi tikkerperi, kun meistä kaikista on lystiä, että sä muistit mun, eikun tota meidän maatamme justiinsa nyt tänä vuonna, kun meillä on ollut vähäsen puutetta vähä kaikesta ja varsinkin siitä rauhasta ja sovusta. Ja tuota, me niin toivottas sun apuas.”⁵⁵

⁵² Alasuutari 1996, 56, 61.

⁵³ *Noita Nokinenän jouluaatto* 1970. Yle Areena [17:28].

⁵⁴ Ks. s. 31.

⁵⁵ *Noita Nokinenän jouluryyssi* 1976. CD [53:23–53:50].

Tämän jälkeen Vilma Väkäleuka ja Hanna Harvahammas pyytävät kiireesti Vernerin Velhosta hakemaan Nokinenän pois lavalta, ennen kuin ”se alkaa sössöttää kansallista hätätilaa”.⁵⁶

Lainauksesta ei suoraan käy ilmi, mihin Nokinenä viittaa rauhan ja sovun puutteella ja koska Suomessa käydyistä sodista oli kulunut yli toista vuosikymmentä, on omaa tulkintaani, että näillä repliikeillä viitattaisiin Suomen sotahistoriaan. Repliikki tekee näkyväksi jonkin yhteiskunnan taustalla piilevän ajatuksen tai sotien jälkeisen Suomen henkisen kontekstin, ehkä heijastaen juuri niiden ihmisten tuntemuksia, jotka olivat eläneet sotavuosien läpi. Kohtauksessa Nokinenän ylitsevuotava tunteellisuus ja julkinen avunpyyntö osoittavat myös aikuisille säädettyjen normien koordinaatit, ja Nokinenä halutaankin pian alas lavalta hillitympien noitasiskojen toimesta. Nykykuulijalle Nokinenän pelosta tai epätoivosta kumpuava avunpyyntö näyttäytyy kenties hyvinkin inhimillisenä, mutta aikalaiskuulijalle ehkä holtittomuutena.

Noita Nokinenä -kuunnelmia rakennetaan vahvasti erontekojen kautta, ja pysähtyneen menneisyyden ja teknologisen ja kiihtyvän nykyisyyden tai tulevaisuuden eronteot näkyvät erityisen hyvin Hanna Harvahampaan ja Vilma Väkäleuan hahmoissa. Siinä missä kuunnelmien nuoremmat hahmot sekä ikuista nuoruutta⁵⁷ tavoitteleva Nokinenä ovat muuttuvassa maailmassa enemmän kotonaan, on noitasiskojen ja erityisesti Hanna Harvahampaan suhtautuminen nykyaikaan ja sen muutoksiin välillä varsin negatiivista. Esimerkiksi kuunnelman *Noita Nokinenän yllätysmuna* alkupuolella Hanna ja Vilma käyvät seuraavanlaisen keskustelun maailman laidasta:

Hanna Harvahammas: ”Haluatkos kuulla mitä minä olen tämän pitkän sairastukseni aikana oppinut? [--] Se on kuule Vilma sillä lailla, että ei semmosta ku kiire olekaan. Kiirettä ei ole. Kiire on niitä pahojen noitavoimien ilkeitä keksintöjä, yksi niistä parhaista. Ja sillä sitä kiusataankin koko luomakuntaa, jokaista joka on kyllin typerä uskoakseen, että joku kiire niminen hirveä peikko juoksee kokoajan kantapäillä ja puhaltaa sun niskaas.”

Vilma Väkäleuka: ”Sinä meinaat, että mitä sitä turhia hätäilee. Voi voi, kyllä tuo nauru tekee hyvää. Turhan perässä sitä kai tosiaankin juoksee. No on sulla vissiin tullut aika pitkäksi monesti, ku ei sulle taida tulla edes sanomalehteä.”

Hanna: ”Eikä tilata. Niitä nykyajan hömpötyksiä, syytää nyt rahaa televisuuneihin ja roskalehtiin. Mulla on ollut aikaa ajatella, niinku ny sellaista Vilma, ettei sitä terveenä ollessa älyä kuinka hienoa on terveenä nousta joka aamu kävelemään omilla jaloilla. [--] Ja sen jälkeen, kun mulla loppui ratiosta patterit, mulla on ollu

⁵⁶ Ibid.

⁵⁷ Ks. *Noita Nokinenän juhannuspaukku* 1976. CD.

aikaa katsoa ikkunastakin ulos ja lukea luonnon suurta kirjaa. Siinä ei tarvita minikään valtakunnan säätiedotusta.”

Vilma Väkäleuka: ”Voi hyvät hyssyrät, olisit nyt soittanut minua tuomaan sulle patterit.”⁵⁸

Hanna ja Vilma jatkavat keskustelua nykyajan hömpötysten tarpeellisuudesta. Hanna ei omista puhelinta, johon Vilma vastaa ihmetellen, että eihän Hanna sitten ole lainkaan kärryillä siitä, mitä maailmalla tai edes Kuusimetsässä tapahtuu, johon Hanna toteaa: ”Hyviä [uutisia] ei muisteta kertoa ja huonot ehtii kuulla myöhemminkin”.⁵⁹

Kyseinen dialogi kuvaa tulkintani mukaan hyvin *Noita Nokinenä* -kuunnelmien taustavirettä, josta on havaittavissa teko aikaansa nähden hieman ajassa jälkeen jääneitä kohtia. Periaatteessa kuunnelmissa eletään sitä aikaa, jossa ne on tehty, mutta samalla, erityisesti monisatavuotisten noitahahmojen kautta kuunnelmat tuntuvat jäävän teemoiltaan ja ajatuksiltaan tekoajastaan jälkeen. Muuttumattoman maailman ihannoiti ja menneen maailman kaipuu kuuluu kuunnelmista läpi erityisesti noitasiskosten kohdalla. Hanna, Vilma ja myös vaihtelevasti Nokinenä edustavat vanhaa aikaa, jossa asiat kenties olivat paremmin. Toisaalta esimerkiksi tässä joukkoviestimien ja puhelimen karttamisessa tapahtuu kyllä muutos ajan kuluessa. *Yllätysmuna* on tehty vuonna 1974 ja sijoittuu näin ollen kuunnelmien alkupäähän. Aineistoni myöhemmissä kuunnelmissa Vilma ja Hanna suhtautuvat hieman myönteisemmin, joskin hieman naureskellen, ”nykymaailman hömpötyksiin”.

Analyysini mukaan menneen maailman muisteluun tai jopa haikailuun yhdistyy myös vahvasti erilaiset perinteet, isänmaallisuus sekä aikaisemminkin sivutut luontoarvot, kuten suomalaisen luonnon arvostaminen. Näiden arvojen korostaminen toimii erontekona kaupalliselle, törsäilevälle ja kaoottiselle, äänekkäälle ja kiireiselle nykypäivälle. Tästä hyvä esimerkki on kuunnelmassa *Noita Nokinenän juhannustaika* (1978), jossa Vilma ja Hanna keskustelevat juhannuksen luonteesta ja merkityksestä. Tulkintani mukaan luonnon kauneuden ja merkityksen korostaminen näkyikin erityisesti juhannukseen sijoituvissa kuunnelmissa:

Vilma: ”Onhan nämä nyt vallan kamalaa tuhlausta, älytöntä. Ku muutenkin on koko tämä ilta yhtä pröystäilyä ja törsäystä. Kaiken maailman hopparit ja popparit taas tulossa. [--] Voi Hanna kulta, kun tuo Nokinenä tulisi järkiinsä. Saataisiin viettää joskus keskikesän suurta juhlaa niin kuin pitäis.”

⁵⁸ *Noita Nokinenän yllätysmuna* 1974. Yle Areena, Osa 1/6 [06:49–08:50].

⁵⁹ *Ibid.*

Hanna: ”Niin niin, levossa ja rauhassa, kiitettäis suurta luojaa, kun taaskin on Suomessa kesä. Vesi välkkyä puhtaana ja koivut tuoksuu niin ihanasti.”⁶⁰

Siinä missä Hanna ja Vilma usein haaveilevat rauhallisemmasta elämästä Nokinenän koheltamisen rinnalla, on Nokinenä siskojaan kiinnostuneempi ympäröivän maailman muutoksista ja haluaa olla muutoksessa mukana. Yhden erontekojen parin kuunnelmissa muodostaa tietynlainen isänmaallisuus, joka näyttäytyy rakkautena suomalaista luontoa kohtaan ja sen vastaparinä kansainvälistyvä maailma, jossa Suomen tulisi olla mukana. Välillä myös kansainvälisyyden ja isänmaallisuuden teemat yhdistyvät, mistä hyvä esimerkki on kuunnelman *Noita Nokinenän suvijuhla* (1978) kohtaus, jossa Nokinenä järjestää Suomessa Kansainvälisen noitaliiton kesäjuhla:

Nokinenä: ”Koko Noitaliitolle on näytettävä miten hiano ja kaunis tämä Suomi on.”

Vilma: ”Mitäs vaikeuksia siinä on, senkun vaan kauniina kesäpäivänä istutat ne Noitaliiton jäsenet tuohon Noitavuoren näköalakalliolle. Ni johan on ihme, jos eivät tajua, miten suurenmoisen kaunista maata ja maisemaa ne saavat siinä katella. [--] Ja sitten laitat vaan paljon semmoista suomalaiskansallista ohjelmaa, vaikka kanteleen soittoa ja pelimannimusiikkia ja kansantanssia. Meillähän on täällä Kuusimetsässä ikioma tanhuporukkakin.”⁶¹

Myöhemmin samaisessa kuunnelmassa Nokinenä toteaa, että:

”Kansainvälisen noitaliiton suvijuhla on nykyaikaa. Älytteks te ollenkaan, min-kälaista mainosta siitä koituu rakkaalle kotomaallemme, kun koko maailman lehdistö ja televisuuniyhtiöt rynnistää paikalle selostaan juhla. Siinä pääsee suurelle maailmankartalle tämä pikkuriikkinen Kuusimetsäki ku tyhjää vaan!”⁶²

Muuttuvan maailman aspekteista *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa kansainvälisyyden teemat tulevat usein esille sen kautta, että Nokinenä haluaa ”nostaa Suomen maailmankartalle”. Nokinenän keskeisin väline tähän on hänen uranousunsa Kansainvälisen noitaliiton Suomen edustajaksi Tarulaaniaan.⁶³ Kansainvälisyys ja Nokinenän toiminta Kansainvälisen noitaliiton leivissä on teema, joka alkaa jo ensimmäisistä ja jatkuu läpi 1980-luvun kuunnelmien, kuten esimerkiksi kuunnelmassa *Noita Nokinenän talvihelle* (1982).

⁶⁰ *Noita Nokinenän juhannustaika* 1978. CD [26:11–26:52].

⁶¹ *Noita Nokinenän suvijuhla* 1984. CD [13:52–14:33].

⁶² *Noita Nokinenän suvijuhla* 1984. CD [43:40–44:10].

⁶³ Tarulaania esiintyy kuunnelmissa maana siinä missä Suomikin ja reaali maailmaa peilaava kuva Suomesta kuntavaaleineen ja maaltamuuttoineen elää kuunnelmissa rinnakkain satumaan, Tarulaanian kanssa, jossa hallitsee velhokuningas Naavaparta ja joka on ymmärryksenä mukaan noitien ja velhojen poliittinen keskus.

Kansainvälisyyden korostaminen ja sen tavoittelu, erityisesti 1980-luvulla tehdyissä *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa heijastelee varsin suoraan todellista maailmaa ja sen virettä 1970- ja 1980-lukujen vaihteessa, kun maailma muuttui muun muassa populaarikulttuurin kautta pienemmäksi ja globaalimmaksi ja Suomen yhteys muuhun Eurooppaan voimistui.⁶⁴ Kansainvälinen noitaliitto heijastelee tulkintani mukaan jotain YK:n tai EU:n kaltaista instituutiota, jossa mailla on omat edustajansa ja päämaja tai politiikan keskus sijaitsee jossain muualla, kuin Suomessa.⁶⁵

Noita Nokinenä -kuunnelmissa onkin siis havaittavissa selkeää ajallista muutosta suhteessa ympäröivän maailman jatkuvaan muuttumiseen. Mikään historiallinen aika tai muutos harvoin on yhtäkkinen tai tarkkarajainen, mutta *Noita Nokinenä* -kuunnelmista on havaittavissa ajan tuomia nyansseja ja ajankohtaisia yksityiskohtia⁶⁶. Tulkintani mukaan esimerkiksi kristillisyyttä näkyy eri tavalla 1970-luvun kuin 1980-luvun kuunnelmissa. Siinä missä kristilliset arvot, kuten ystävällisyys, lähimmäisenrakkaus ja heikoimmassa asemassa olevien auttaminen ovat kyllä läsnä läpi aineiston, korostuvat kristilliset opit ja kristinuskon tärkeimmät tapahtumat, kuten joulu, enemmän 70-luvun kuin 80-luvun kuunnelmissa.⁶⁷ Kuunnelmissa on havaittavissa myös muutosta niiden aiheissa, sillä siinä, missä 1970-luvulla tehdyt kuunnelmat ovat aiheiltaan pitkälti juhannus- ja jouluaiheisia ja pääasiäseen sijoittuvia jaksoja on ylivoimaisesti vähiten juhlakausiin sijoittuvista kuunnelmista, esittelevät 1980-luvun jaksot puolestaan uudenlaisia teemoja ja tapahtumia. 80-luvulla kuunnelmia on myös nimetty 70-luvun kuunnelmia monipuolisemmin.⁶⁸ Aiheina 1980-luvulla korostuvat ympäristöteemat, kuten luonnon- ja eläintensuojelu, joka ilmenee vakiintuneena teemana pienten eläinhahmojen, kuten Myyrelin ja Menninkäis-Mikon toiminnan kautta, sekä esimerkiksi teemat kuten turismin kasvu⁶⁹, kunnallinen vaikuttaminen⁷⁰ ja hurjastelevat teinit⁷¹.

⁶⁴ Alasuutari & Ruuska 1998, 6–8.

⁶⁵ Vrt. esim. Bryssel tai New York.

⁶⁶ Ajankohtaisia yksityiskohtia ovat esimerkiksi vuonna 1973 havaitun komeetta Kohoutekin mainitseminen kuunnelmassa *Juhannuspaukku* (1976), kuunnelmassa *Pääsiäiskokko* (1984) käsitellyt kunnallisvaalit, jotka käytiin kuunnelman julkaisuvuonna sekä kuunnelmassa *Pääsiäiskokko* (1984) mainitut Minttu ja Ville. Jonna Tervomaan voitti vuonna 1983 Syksyn sävelen kappaleella ”Minttu sekä Ville”.

⁶⁷ Kristillisestä perinteestä kumpuavista opetuksista ja arvoista lisää luvussa 3.2.

⁶⁸ Esimerkiksi *Talvikihlat*, *Luutalentokilpailut*, *Taikamöhläys*, *Yötaika*, *Kokkojuhlat* ja *Taikajuoma*, ks. liite 1.

⁶⁹ Kuunnelmassa *Noita Nokinenän talvihelle* (1982) pääjohtaja Pantteri yrittää rakentaa Nokinenän naapuriton-tille talviurheilukeskuksen, joka toisi Kuusimetsään turisteja ulkomailta, mikä ei ole Nokinenän mieleen.

⁷⁰ Kuunnelmassa *Noita Nokinenän pääsiäiskokko* (1984) Nokinenä asettuu ehdolle Kuusimetsän kunnallisvaaleihin ja alkaa saman tien suunnitella vaalijuhlaa omaksi kunniakseen.

⁷¹ *Noita Nokinenän sukulaisliikka* (1985) esittelee kuulijoille Nokinenää muistuttavan sukulaistyttö Vilinän, jonka edesottamukset prinssi Felixin kanssa eivät miellytä Nokinenää.

3 Noita Nokinenä ja lapset

3.1 Mahdolliset lapset ja kamala nuoriso

Tässä pääluvussa syvennytään *Noita Nokinenä* -kuunnelmien ja lasten suhteeseen. Luvussa 3.1. tarkastellaan kuunnelmien lapsihahmoja ja nuoria, josta tutkielma siirtyy lukuun 3.2. analysoimaan kuunnelmien sisältöjä, joista on tulkittavissa erilaisia motiiveja suhteessa kuulijoina toimiviin lapsiin. Lopuksi luku 3.3. syventyy vielä Noita Nokinenän hahmoon lasten näkökulmasta.

Noita Nokinenä -kuunnelmissa on havaintojeni mukaan varsin vähän lapsihahmoja, joiden tulkitseminen lapsiksi on yksinkertaista ja selvää. Selkeitä lapsihahmoja ovat esimerkiksi aikaisemmin mainitut Miki ja Maikki sekä esimerkiksi Kippurahännän ja Mintunkukan pennut Kielo ja Roope. On kuitenkin tulkinnanvaraista, onko kuunnelmassa lainkaan muita lapsia. Oma tulkintani on, että ”pieneksi väeksi” nimeämäni hahmot eli Menninkäis-Mikko, Myyreli, peikkotyttö Sudenmarja ja esimerkiksi orava Nappisilmä ovat myös lapsia tai ainakin nuoria, mutta tämä on puhtaasti kuulijana tekemääni tulkintaa. Nämä eläinhahmot puhuvat korkeilla ja jopa lapsekkailla äänillä ja osan hahmoista, kuten Myyrelin, tietämys maailmasta ja asioista on varsin naiivi. Toki nämä ”pienet” hahmot voivat olla sellaisia myös siksi, että näin on ajateltu esitettävän hiiriä, myyriä ja oravia. Huomionarvoista kuitenkin on, että tapa, jolla *Noita Nokinenän jouluaatto* -kuunnelman Miki ja Maikki puhuvat maailmasta, Kuusimetsän tapah- tumista ja joulusta, on hyvin pitkälti yhteneväinen sen kanssa, miten esimerkiksi Myyreli ja Menninkäis-Mikko puhuvat samoista aiheista. Samoin kyseisessä kuunnelmassa esiintyvä Taneli on myös ymmärrettävissä lapseksi, vaikkakin hänestä kuulija saa muita lapsia vanhemman kuvan.

Pienet eläimet ja olennot pelkäävät Nokinenää, mutta luottavat poliisi Karhuseen. Jukka Sihvosen mukaan lastenelokuvissa aikuiskuva on usein kaksijakoinen: on olemassa hyvät ja pahat aikuiset ja heidät erottaa esimerkiksi jo ulkonäön perusteella. Paha aikuinen käyttää lasta oman edun tavoitteluun tai ei kaihda omien intressiensä edessä mitään keinoja, vaikka tielle asettuisi lapsia.⁷² Samaa kahtiajakoa on nähtävissä *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa. Nokinenä on valmis tekemään mitä tahansa saadakseen mainetta ja kunniaa tai viedäkseen haluamallaan tavalla Suomen maailmankartalle välittämättä juurikaan siitä, palavatko esimerkiksi

⁷² Sihvonen 1989, 28.

kodittomat ja entiseen juhannuskokkoon talveksi asettuneet metsäneläimet pääsiäiskokon mukana.⁷³ Toisaalta Nokinenä on myös itse kuin pieni uhmaikäinen lapsi, jonka tunteet ja itse-tunto ottavat herkästi kolhuja, jos joku sanoo hänelle pahasti tai asettuu häntä vastaan. Olematon tunnesäätely ja esimerkiksi hyläytyksi tulemisen pelko⁷⁴ ajavat Nokinenän räyhäämään kaikille osapuolille ja tekemään itsekkäitä tekoja, muita ajattelematta.

Suhteessa Nokinenään kuunnelmien pienet eläimet ja esimerkiksi Menninkäis-Mikko edustavat viattomuutta, yhteisöllisyyttä, hyvántahtoisuutta ja halua auttaa toisia. Heille ja muille pienille Kuusimetsä ei ole täydellinen, joten he tekevät kuunnelmissa asian eteen työtä esimerkiksi perustamalla eläin- ja luonnonsuojelijoiden ryhmän. Tavallaan nämä hahmot siis representoivat lapsia, jotka ovat viattomia ja hyviä ja esimerkiksi heidän käsityksensä oikeasta ja väärästä on hyvin vahva. Puhtaan ja viattoman lapsen tyyppi on peräisin jo Zacharias Topeliuksen opettavaisten tarinoiden lapsikuvasta, jossa lapsi on vielä turmeltumaton luonnontilainen olento.⁷⁵

Nokinenä-kuunnelmissa nämä lapsiksi tulkitsemani pienet hahmot ovat solidaarisuuden ja oikeudenmukaisuuden ilmentymiä. Kuitenkin erityisesti aktivismin osalta nämä pienet hahmot voisi myös mieltää pikemminkin nuoriksi kuin pieniksi lapsiksi. Muun muassa Hanna Harvahammas ja Vilma Väkäleuka myös paikoitellen viittaavat heihin nuorisona.⁷⁶ He myös esimerkiksi tuuraavat Jänöliinin kaupassa, kun kauppias itse on lomalla eli he toiminnallisesti käyttäytyvät, kuten aikuiset. Kuitenkaan tässä työssä ei ole tarkoituksenmukaista tehdä tarkkaa jakoa lasten ja nuorten välille, vaan on hedelmällisempää tarkastella näitä laveina ja limitteinä ryhminä. Tämä näkökulma nojaa historian tutkimuksen perinteeseen puhua nuoruuden ja lapsuuden historiasta yhdessä, sillä historian tutkimuksen näkökulmasta lapsuuden ja nuoruuden välinen raja on usein vaikeasti määriteltävissä ja häilyvä.⁷⁷

Jos tämä pieni väki mielletäisiinkin lasten sijaan nuorisoksi, tilanne kuuntelemani aineiston osalta olisi se, että yhdeksästä kuunnelmasta vain yhdessä on varsinaisia lapsia, joilla on repliikkejä. Muuten mainittuja lapsia on joitain, kuten: ”Jänöliini vei lapsensa lomalle”. Tällöin *Noita Nokinenä* olisi kuunnelma lapsille melkein kokonaan ilman lapsia.

⁷³ Ks. *Noita Nokinenän pääsiäiskokko* 1984. CD.

⁷⁴ Marja Korhosen haastattelu osana Riikosen (2017) artikkelia ”Noita Nokinenä toi särmää juhlapyhien pumpulinpehmeään idylliin”, Yle.

⁷⁵ Sihvonen 1987, 15–17.

⁷⁶ Ks. esim. *Noita Nokinenän yllätysmuna* 1974. Yle Areena.

⁷⁷ Vehkalahti et al. 2022, 14.

Huomionarvoista on myös kuunnelmissa käytetty kieli, joka on rikasta ja monipuolista, mutta myös paikoin lapsille sekä temaattisesti että piilomerkitysten kautta varsin haasteellista ymmärtää.⁷⁸ Kyseessä voi olla tapa hauskuuttaa myös aikuisia radiovastaanottimien äärellä tai ajatus siitä, että lapsille esitetään sadun ja tarinan muodossa aikuisten maailmaa ja luotetaan lapsen kykyyn ymmärtää edes osa siitä. Jukka Sihvosen mukaan esimerkiksi elokuvien kautta on vaikutettu lapsikatsojien maailmankuvaan. Kun aikuinen määrittelee, millainen on lapsille soveltuva tai hyvä sisältö, kaikki suodattuu tietyn aikuisuuden ajattelun ja sanelun kautta. Tällöin siis esimerkiksi elokuvien tuotanto- ja levitysmekanismit määrittelevät sen, millaiseksi lapsen elokuvakäsitys muodostuu.⁷⁹

Nuoriin puolestaan *Noita Nokinenä* -kuunnelmat ottavat usein kantaa selväsanaisesti. Edellä mainittujen pienten eläinten lisäksi, jotka ovat mahdollisesti nuoria, niissä esiintyy useita muitakin nuoria. Erityisesti nuoret näkyvät kuunnelmassa *Noita Nokinenän sukulaislikka*, jossa prinssi Felix sekä sukulaistyttö Vilinä ovat nuoria, kumpikin 15-vuotiaita tai sen yli. Vilinä ja Felix myös käyttävät itsestään termiä ”nykynuori”, kuten seuraavassa lainauksessa:

Nokinenä: ”Nouskaapas te lapset sinne etupenkille Vernerin viereen.”

Vilinä: ”Voi pikkelssi! Ei me mitään lapsia olla!”

Nokinenä: ”Voi tikkerperi, no mitä te luulette olevanne?”

Felix: ”Vilinä tarkoittaa, että me olemme sellaisia nykynuoria.”⁸⁰

Usein kuunnelmissa nuorison kritisoijat tai kommentoijat ovat Hanna Harvahammas, Vilma Väkäleuka ja Noita Nokinenä itse, eli monta sataa vuotta vanhat noidat. Onkin kuunnelman kuulijakunnan huomioiden mielenkiintoista, miten nuorisosta tai ”nykynuorista” puhutaan epäluotettavina, epäsiisteinä ja moraalisesti arveluttavina huithapeleina, samalla lasten ja nuorten rajanvedon ollessa varsin häilyvä. Tällaista kuvaa luodaan esimerkiksi kuunnelmassa *Noita Nokinenän yllätysmuna*, jossa Vilma Väkäleuka toteaa, että ”eihän ne nykyajan nuoret enää mitään kunnollista päällensä pane, ryysyjä vaan niskaan, sehän on muotia”, mihin Hanna Harvahammas yhtyy sanoin: ”tosi on, entisaikaan pantiin semmoiset lumput matonkuteiksi”.⁸¹

⁷⁸ Esimerkiksi kuunnelmassa *Noita Nokinenän yllätysmuna* (1974) seikkailee kaksi rikollista, jotka ryöstävät Jännöliinin kaupan. Toinen rosvoista on kaksikon lihakset ja toinen aivot, ja erityisesti kaksikon lihaksina toimivan hahmon mieltymys simaa (eli alkoholia) kohtaan johtaa kuunnelman loppupuolella jopa humaltumiseen. Hahmon sima-repliikit saattavat aikuisia kontekstinsa ja allegorian vuoksi huvittaa, mutta lapsille kohtausten huumori todennäköisesti syntyy jostain muusta, kuin varsinaisesta sisällöstä.

⁷⁹ Sihvonen 1987, 15–17.

⁸⁰ *Noita Nokinenän sukulaislikka* 1985. CD [19:21–19:47].

⁸¹ *Noita Nokinenän yllätysmuna* 1974. Yle Areena, Osa 1/6 [15:39–15:49].

Samaisessa kuunnelmassa Vilma Väkäleuka myös epäilee, saako hän Myyrelin ja Menninkäis-Mikon lainaamaa ostoskassiaan koskaan takaisin, mihin Hanna Harvahammas toteaa: ”Joo ei ne kyllä nuo nykyajan nuoret koskaan tavaroistaan huolehdi. Toisten tavaroista varsinkin. Jättävät vaikka tienvarteen, sitten kun eivät enää tarvitse.”⁸²

Samaa tapaa puhua nuorista edustaa myös kuunnelman *Noita Nokinenän jouluryysis* (1976) kohta, jossa poliisi Karhunen kommentoi Tarulaanian prinssi Nestorin ulkoista olemusta seuraavasti:

Poliisi Karhunen: ”Kun kahdesti pitää katsoa, että erottaapi prinssi Nestorin noitten partakarvojen seasta. On tuota kutria ja kuontaloa vähä joka ilmansuuntaan. Ja kasvanuthan se on prinssikin.”

Matias Mörönen: ”Erittäin hyvin sanottu. Sitä mieltä on myös isä kuningas Naavaparta, että tämän nykynuorison maku kasvaa niin sanoakseni pelkkää karvaa.”

Nestori: ”Siinä sitä sitten jaksetaan lässyttää yhdestä parrasta.”⁸³

Kuunnelmissa ilmenevää ennakkoluuloista ja selvästi negatiivissävyytteistä asennetta ja asetelmaa nuoria kohtaan voidaan selittää erityisesti sen kautta, että niissä on havaittavissa vanhahva sävy, joka sijoittuu 70- ja 80-luvun sijaan enemmänkin 60-luvulle tai jopa 50-luvulle. Pertti Alasuutarin mukaan sotien jälkeinen Suomi voidaan jakaa kolmeen kulttuuriseen kauden, joista ensimmäinen on moraalitalouden kausi, 70-luku ja 80-luvun alkupuoli puolestaan on niin kutsuttu suunnittelutalouden kausi ja kolmas kilpailutalouden kausi⁸⁴. Jos tulkintani mukaisesti *Noita Nokinenä* -kuunnelmien asenneilmapiiri on tekoaikaansa jäljessä, se sijoittuu juuri tuolle moraalitalouden kulttuuriselle kaudelle. Moraalitalouden kaudelle ominaista oli kansallinen yhteenkuuluvuus ja yhteisvastuun korostaminen. Moraalisilla periaatteilla pyrittiin luovimaan sota-ajan jälkeisessä maassa, jossa ei ollut esimerkiksi selkeitä yhteiskunnallisia pelisääntöjä.⁸⁵ Samaan aikaan, kun yhteiskuntaa pyrittiin pitämään ruodussa vetoamalla moraalisiin periaatteisiin, 50-luvun ja 60-luvun nuoriso pyrki tekemään pesäeroa edeltäneisiin sukupolviin muun muassa muodin, musiikin ja populaarikulttuurin keinoin.⁸⁶ Esimerkiksi nuorison muoti ja hiustyyli, johon myös edellä olevat lainaukset *Noita Nokinenästä* ottavat kantaa, olivat nuorison tapoja protestoida vanhempiensa ajatuksia ja arvoja vastaan.⁸⁷ Tämä

⁸² *Noita Nokinenän yllätysmuna* 1974. Yle Areena, Osa 6/6 [13:38–14:14].

⁸³ *Noita Nokinenän jouluryysis* 1976. CD [34:44–35:16].

⁸⁴ Alasuutari 1996, 104–106.

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ Huokuna 2006, 91, 102.

⁸⁷ Huokuna 2006, 91.

puolestaan aiheutti pahennusta. Esimerkiksi 50-luvun nuorisossa nähtiin poikkeuksellisen paljon puutteita ja nuorison erilaisten tapojen, kulttuurin ja esimerkiksi vanhoja sukupuolinormeja haastavan käytöksen nähtiin horjuttavan yhteiskuntaa, ja aiheen tiimoilta voidaan puhua jopa moraalipaniikista. Nuoriso nähtiin ongelmana.⁸⁸

Noita Nokinenä -kuunnelmissa huomionarvoista on myös se, että niissä on kuultavissa varsin selkeä ero siinä, millaisia standardit ja odotukset nuorten tyttöjen käytökselle ja olemukselle ovat suhteessa poikiin. Siinä missä nuorisoa edustaville pojille vitsaillaan kuunnelmissa pääasiassa habituksesta, pitkistä hiuksista tai ”karvaisesta olemuksesta”, esimerkiksi kuunnelmassa *Noita Nokinenän sukulaisliikka* (1985) kohdistuu sukulaistyttö Vilinään erilaisia oletuksia erityisesti tämän käytöksen suhteen. Tästä esimerkkinä on kohta, jossa Vilinä saapuu Kuusimetsään Nokinenän hoiviin:

Nokinenä: ”Semmonen viisvuotias pikkunen räkänokkahan on voinu vaikka eksiä. Pitäiskö sitä meidän Vilinä Vinteriä ruveta kuuluttaa ja etsiä.”

Vilinä: ”No ei tarte, mä oon tässä! Ja kuulehan sinä mörkömimmi, jos mä oon räkänokka niin sä puolestas oot mustanokkainen ruma iljettävä noita-akka.”

Nokinenä: ”Voi tikkerperi! Voi tikkerperi, tuon mölähksen sä nielaiset vaikka heti. [--] Voi tikkerperi, mikä hirvee pentu me saatiinkaa. Tuosta kasvaa yhtä kamala akka ku äitistään, toinen Kaisa Kiukkupussi.” [--]

Vilma: ”Ja sinä Vilinä, sano päivää nyt ja niiaa kauniisti tälle hyvälle naapurillemme salaoloneuvos Vernerin Velhoselle ja prinssi Felixille.”

Vilinä: ”No niinhän se äitikin käski niiaa, että hyvää päivää nyt salaoloneuvos. Ja paljon terveisiä kaikille mun äitiltäni. Meinasin unohtaa kertoa, anteeksi nyt tää möhläys.”

Hanna Harvahammas: ”Kappas vaan, osaathan sinä käyttäytyä, jos vaan muistat. Täysin niin kuin sinun ikäisen neitosen pitääkin.”⁸⁹

Kyseinen dialogi osoittaa, että jos sotien jälkeisessä nuorisokulttuurissa haastettiinkin sukupuolten normatiivisia rajoja, kuunnelmien maailmassa tähän ei ollut vielä päästy.⁹⁰

⁸⁸ Kaarninen 2006, 26.

⁸⁹ *Noita Nokinenän sukulaisliikka* 1985. CD [15:17–17:13].

⁹⁰ Toki on nostettava esille se seikka, että vaikkei nuorempien hahmojen normatiivissa rooleissa ole suurtakaan murrosta, on Nokinenä hahmona jopa anarkistinen siinä, miten hän ei taivu perinteiseen naisen rooliin, jossa keskiössä esimerkiksi Hannan ja Vilman kohdalla ovat ompeluseurat, siivoaminen, ruuan laittaminen ja muu huushollaaminen.

3.2 Tarinan opetus ja muut valistustuokiot

Tässä luvussa tarkastellaan lähemmin *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa esiintyviä opetuksellisia ja valistuksellisia sisältöjä. Itsestään selvin opetuksellinen aspekti, joka kuunnelmista löytyy, on niiden juonissa esiintyvä solidaarisuus ja toisten auttaminen sekä kuunnelmien onnelliset loput. Noita Nokinenää lukuun ottamatta hahmot useimmiten asettuvat puolustamaan pienempiään ja vastustamaan pahaa eli Nokinenää.⁹¹ Kuunnelmien päätteeksi Nokinenä usein joutuu vastuuseen tekosistaan tai ainakin hänen taikapussinsa takavarikoidaan poliisin kassakaappiin. Joskus Nokinenä myös nöyrytyy katumaan toimintaansa, joskus taas ei.

”Opetustuokiot” ovat korostettuja ja valistuksellisuus on paikoin varsin alleviivattua dialogia, joka välillä tuntuu jopa juonesta irralliselta. Toisaalta kuunnelmat on samalla kirjoitettu myös niin, että niiden kuulijayleisöksi voi kyllä tulkita kategorisesti lapset, mutta esimerkiksi kieli, Nokinenän tapa ”kiroilla” sanomalla ”Voi tikkerperi!” sekä jotkin kuunnelmien sivuamat teemat tai hahmot viittaavat siihen, että kyseessä on kuitenkin aikuisten maailmasta käsin ja osin myös aikuisten kielellä ja konventioilla kirjoitettu lastensatua, joka liittyy vahvasti reaali- maailman kanssa. Opetukselliset ja valistukselliset sanomat ovat luonnollisesti aikuisten lapsille kirjoittamia ja tulkintani mukaan niiden osalta tehdyt valinnat kertovat jotain olennaista sen hetken maailmasta ja yhteiskunnasta sekä tavasta hahmottaa lapset kohdeyleisönä. Tätä voidaan peilata jälleen lastenelokuvien kautta, sillä Jukka Sihvosen mukaan lastenelokuvan taustalla on aina erilaisia näkemyksiä siitä, mitä on lapsille suunnattu sisältö ja mikä lapsi yli- päätään on sisällön näkökulmasta. Sihvosen mukaan taustalla on aina jokin tarkoitus, jota varten elokuva on tehty.⁹² Sama pätee tulkintani mukaan myös *Noita Nokinenä* -kuunnelmiin.

Valistuksellisen sisällön ja erilaisten opetusten määrään ja laatuun *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa on todennäköisesti vaikuttanut Yleisradion rooli sivistävänä instituutiona. Vuonna 1926 Yleisradion perustamisen yhteydessä sen tehtäväksi määriteltiin kansansivistyksen edistäminen. Radio oli myös kansallisen identiteetin ja kulttuurin muotoutumisen osalta merkittävä väline, sillä sen avulla voitiin ensimmäisen kerran tavoittaa koko kansakunta samaan aikaan.⁹³ Radio oli kasvanut sivistysperinteessä, jossa lastenohjelmat olivat valistavia, mutta vaikuttaa siltä, että television lastensisällöillä ei sen alkuaikoina katsottu olevan samanlaista

⁹¹ Noita Nokinenän näyttelijä Marja Korhonen on tosin sanonut, että Nokinenässä on paljon vikoja, mutta tämä ei ole yksiselitteisesti paha hahmo. Ks. Riikonen 2017, Yle. Huomionarvoista on myös se, että jos pienten puolustaminen on Nokinenän omien intressien kanssa linjassa, myös hänestä kuoriutuu näennäisestä yhteisöllinen ja solidaarinen toimija, ks. esim. *Noita Nokinenän talvihelle* (1982).

⁹² Sihvonen 1987, 193.

⁹³ Alasuutari 1996, 204–205.

velvollisuutta opettaa tai sivistää kuin radion lastensisällöillä. Toisaalta myös televisiolle myöhemmin lankeava sivistysrooli oli sidottu Yleisradioon, jolloin erityisesti muilla tv-toimijoilla oli vapaus luoda sisältöä myös sivistyksellisten raamien ulkopuolella.⁹⁴

Kuunnelmien valistuksellista ja informatiivista tai sivistyksellistä sisältöä olen kategorioinut siten, että se jakautuu kolmeen erilaiseen kategoriaan. Ensimmäinen koostuu lapsille itselleen tärkeistä taidoista tai opetuksista. Näiden sisältöjen kohdalla kuunnelman tekijät ovat saattaneet ajatella, että nämä ovat asioita, joita lasten tulisi osata ja tietää oikeassa elämässä. Tästä esimerkkinä on kuunnelman *Noita Nokinenän yllätysmuna* (1974) kohta, jossa ukonilmanousee Kuusimetsän ylle ja Myyrä-Matti ja Pupu-Liisa⁹⁵ etsivät paikkaa, mihin voisivat mennä suojaan ukkoselta:

Pupu-Liisa: ”Miten ois toi iso kuusi. [--] Sen oksat on paksut, kato nyt.”

Myyrä-Matti: ”Ei koskaan puun alle ukonilmalla. Mieluummin vaikka katajapensaaseen, sanoo meidän vaari aina. Painappas mieleesi.”

Pupu-Liisa: ”Joo ei puun alle, niin eikä uimaan eikä edes kahlaamaan, sanoo Pupu-Mummo.”⁹⁶

Tässä lainauksessa lapset käyvät siis läpi sitä, miten ukkoselta suojaudutaan ulkona ja korostavat niitä seikkoja, jotka voivat olla myös kuulijalapsille hengenvaarallisia, kuten isojen puiden alle hakeutuminen ukkosella. Tämä sisältö onkin varsin konkreettista opetusta ja ohjeistusta siitä, miten toimia tietyssä tilanteessa.

Toinen sisällöllinen kategoriointi on jako valistuksellisiin ja jonkinlaista ideologista tai aatteellista kasvatusta edustaviin sisältöihin. Tällaisiksi voidaan laskea erityisesti 70-luvun alun *Nokinenä*-kuunnelmat, joissa korostettiin kristillisiä arvoja, mutta myös suoraan raamatullisia opetuksia. Esimerkiksi kuunnelmassa *Noita Nokinenän jouluaatto* (1970) Miki ja Maikki kohtaavat orvon Tanelin, joka ei ymmärrä miksi Miki ja Maikki kulkevat talosta taloon myymässä merkkejä. Maikki ojentaa Tanelia ja sanoo, että eikö tämän tulisi ”olla jouluna kiltti ja avustaa kaikkia, jotka elää puutteessa.” Taneli ei käsitä, miksi jouluna tulisi olla kiltti ja Miki ja Maikki päätyvät selittämään tälle joulun merkitystä:

⁹⁴ Wiiio 2007, 405–407; Hietala 2007, 354–355.

⁹⁵ Tässä tutkielmassa nämä hahmot mainitaan ensimmäisen kerran, sillä he eivät sisälly niihin vakiintuneisiin hahmoihin, joita aineistoni kuunnelmissa on. He kuitenkin edustavat yhtä lailla ”pientä väkeä” ja heihin viitataan kuunnelmassa usein nuorisoksi ja kakaroiksi.

⁹⁶ *Noita Nokinenän yllätysmuna* 1974. Yle Areena, Osa 3/6 [16:12–16:37].

Maikki: ” [--] Sillon vietetään Jeesus-lapsen syntymäpäivää.”

Taneli: ”Miksi?”

Maikki: ”Siks ku se oli niin kiltti, että se halus tulla tänne maapallolle.”

Taneli: ”Olenhan minäkin täällä.”

Miki: ”No niin mekin Maikin kanssa, mutta se on eri asia.”

Maikki: ”Jeesus-lapsi tykkäs meistä maapallon ihmisistä niin paljon, että se tuli tänne kertoon, että kuinka kiva koti sillä on varattuna kaikille niille, jotka halua lähtee sen mukaan.”⁹⁷

Samoin kuunnelmassa *Noita Nokinenän jouluryysis* (1976) löytyy varsin vahva viittaus kristilliseen perinteeseen ja Raamatun opetuksiin. Siinä noitakuningas Naavaparta on saapumassa Kuusimetsään jokavuotisen Hyvän tahdon -joulukiertueen tiimoilta. Lopussa kuullaan Naavaparran puhe Kuusimetsän asukkaille, ennen kiertueen jatkumista seuraavaan paikkaan:

Naavaparta: ”Meillä on suuri ilo ja kunnia saapua maahanne hyvän tahdon ja rauhan merkeissä. Jouluku on nimenomaan rauhan juhla ja rauhan ruhtinaan syntymäjuhla. Meidän joulukierroksemme tarkoituksena on kertoa kaikille maailman kansoille, että helpoin ja yksinkertaisin tapa tehdä rauha maanpäälle, on rakastaa lähimmäistä niin kuin itseään. Rauhan ruhtinas opetti täällä maanpäällä käydessään: tee toiselle se, mitä toivot itsellesi tapahtuvan. Niin yksinkertainen on se neuvo, jota me kuljetamme maasta maahan tällä hyvän tahdon joulukierroksella. Tänä vuonna me tuomme lahjamme Suomeen.”⁹⁸

Puheen päätteeksi Myyrelä vielä toteaa Menninkäis-Mikolle, joka ihmettelee, missä on kuullut puheen aikaisemmin, että tietenkin he ovat kuulleet sen aikaisemmin, nimittäin joulukirkossa. Vaikka Naavaparran puheessa ei siis suoranaisesti puhuta Jumalasta tai Jeesuksesta, tekevät Myyrelin ja Menninkäis-Mikon kommentit kuulijoille selväksi yhteyden kristinuskoon, joskin lähimmäisenrakkauden opetukset ja Rauhan ruhtinas ovat myös varsin vahvoja viitteitä kyseiseen suuntaan. Näiden kristinuskosta tuotujen elementtien tulkitsen kertovan siitä ajasta ja kontekstista, jossa kuunnelmat, erityisesti 1970-luvulla, on tehty. Analyysini mukaan kristinuskon korostaminen vähenee 1980-luvun kuunnelmissa, joissa myös teemat siirtyvät hieman toisteisista joulu- ja juhannusteemaisista jaksoista myös muihin aiheisiin.⁹⁹

Kolmas ja viimeinen kategoriani kuunnelmien valistuksellisissa sisällöissä on jako informatiivisiin ja sivistyksellisiin sisältöihin. Tulkitsen, että näitä sisältöjä ei ole suunnattu vain ja

⁹⁷ *Noita Nokinenän jouluaatto* 1970. Yle Areena [26:35–27:30].

⁹⁸ *Noita Nokinenän jouluryysis* 1976. CD [50:04–50:53].

⁹⁹ Aiheiden muutos näkyy myös kuunnelmien nimissä, Ks. liite 1.

ainoastaan lapsille, vaan myös mahdollisesti lasten kanssa niitä samassa tilassa kuuntelevia korviakin ajatellen. Toisaalta nämä sisällöt myös tukevat lapsille suunnatun sisällön kasvatuksellisia päämääriä, vaikka ne olisikin suunnattu laveammalle yleisölle. Tästä kuunnelmien laajemmasta yleisöstä paras esimerkki on kuunnelman *Noita Nokinenän sukulaislikka* kohtausta, jossa hyvin selväsanaisesti alleviivataan lasten fyysisen kurittamisen olevan laitonta. Kohtauksessa Noita Nokinenä on tuhtunut sukulaistyttönsä käytökseen:

Noita Nokinenä: ”Voi tikkerperi jahka mä saan ton likan kynsiini. Se tarttis tosi hyvän selkäsaunan.”

Vernerin Velhonen: ”Lapsia ei ole lupa lyödä. Siitä joutuu tekemisiin poliisin ja tuomioistuimen kanssa.”

Noita Nokinenä: ”Ja siitä mä viis piittaaan ja tikut vetelen.”¹⁰⁰

Merkittävää lainauksessa on se, että se on varsin tiiviisti ajassa kiinni. Kyseinen kuunnelma on vuodelta 1985 ja laki lasten fyysisen kurittamisen kieltämisestä oli tullut voimaan vuotta aikaisemmin.¹⁰¹ Sirkka Minkkisen ja Margaretha Starckin mukaan joukkotiedotuksesta, kuten radiosta, lapsen mieleen tarttuvat usein toisteiset sisällöt ja teemat, mutta jos lapsella ei ole aikaisempaa tietoa aiheesta, voi radiossa kuultu asia vaikuttaa myös lapsen asenteiden ja tietojen muodostumiseen.¹⁰² Radio joukkotiedotusvälineenä ja *Noita Nokinenä* sen tuotteena voisi olla muokkaamassa sekä lasten että aikuisten näkemyksiä ja ajatuksia esimerkiksi juuri edellä mainitusta lasten fyysisestä kurittamisesta.

Toinen esimerkki kuunnelmien informatiivisista ja sivistyksellisistä sisällöistä ovat luonnon- ja eläintensuojelua sekä muita luontoon liittyviä arvoja käsittelevät kohtaukset. Hieman kohtauksista riippuen nämä sisällöt voitaisiin myös sijoittaa esimerkiksi ideologisten sisältöjen tai opetuksia ja taitoja lapsille välittävien sisältöjen kategoriaan, sillä ne eivät ole erityisen tarkkarajaisia. Kuitenkin nämä kaikki palvelevat tulkintani mukaan samaa kasvatuksellista päämäärää, joka muun muassa Yleisradiolla on sisältöjensä osalta ollut.

Kuunnelmassa *Noita Nokinenän jouluryyysi* otetaan kantaa muun muassa eläinten oikeuksiin. Alla olevassa kohtauksessa Vernerin Velhonen valmistelee kuninkaallisen noitakissan saapumista Kuusimetsään ja on asioimassa Jänöliinin kaupassa noitakissan ruokatoiveiden vuoksi:

¹⁰⁰ *Noita Nokinenän sukulaislikka* 1985. CD [32:15–32.32].

¹⁰¹ Paasivirta, Lastensuojelun Keskusliitto. Verkkosivusto.

¹⁰² Minkkinen & Starck 1975, 76–77.

Vernerin Velhonen: ” [--] ainakin listan kymmenen ensimmäistä kelpaavat myös minttukissojen ja taikakissojen ruokalistalle. [--] Mitenkäs tämä homesienillä kypsetettyjä peltohiirenhäntiä voikukkaliemessä? [--] Selitteessä sanotaan, että penisilliinipitoinen c-vitamiinivalmiste. [--] Satakielisalaattia ja talitiaispaistia kermakastikkeessa.”

Kauppias Jänöliini: ”E-ei, ei, ei tipu. Anteeksi salaoloneuvos.”

Vernerin Velhonen: ”Ei mitään Kauppias Jänöliini, olen täysin samaa mieltä. Me kuusimetsäläiset emme ala keitellä suloisia lintujamme kermakastikkeessa, vaikka tänne olisi tulossa miten kuninkaallisia kissavieraita tahansa.”

Kauppias Jänöliini: ”Kiitoksia noista sanoista salaoloneuvos. Minä kun kuulun Kuusimetsän eläinsuojeluyhdistykseen, niin en mitenkään, vaikka kyseessä olisi sellaisetkin tuhoeläimet kuin peltohiiret, se menee yli ymmärryksen ja ja...”¹⁰³

Samaisesta kuunnelmasta löytyy muitakin luonnon- ja eläintensuojeluun liittyviä viitteitä, kuten kohta, jossa Hanna Harvahammas ja Vilma Väkäleuka ovat siivoamassa Nokinenän taloa kuninkaallisten vieraiden vastaanottamista varten ja laittavat samalla ruokaa siivousjoukolle. Vilma on kokkaamassa vihanneskeittoa, mihin Noita Nokinenä huutaa: ”Ei! Ällöttävää litkua, pistä nyt sekaan yks pullukka fasaani, niitä on takapihalla taas iso lauma.” Vilmalle tämä ei käy, vaan hän toteaa, että ”kaikki metsäeläimet ovat ystäviäni. Ystäviä ei panna paataan.” Nokinenä valittaa lopuksi sitä, että joutuu nälkäkuurille, mutta fasaanit saavat jäädä elämään elämäänsä.¹⁰⁴

Kyseiseen kohtaukseen saapuu paikalle myös Menninkäis-Mikko, joka on mukana auttamassa siivoustöissä. Mikko on löytänyt Nokinenän sohva hiirenpesän ja sanoo, että sohvaan ei saa koskea, koska muuten pienet pelästyvät. Nokinenälle se ei käy, vaan tämä karjuu, että ”mene nakkaan ne elukat pihalle heti”. Mikko Menninkäinen ei moiseen suostu.¹⁰⁵ Kaiken kaikkiaan kuunnelmassa siis suhtaudutaan eläimiin, niin peltohiiriin kuin fasaaneihinkin ystävinä tai ainakin arvokkaina olentoina, joiden elämiä tulee vaalia ja suojella. Samoin eläinten suojelusta ja auttamisesta kertoo kuunnelman *Suvijuhla* (1984) kohta, jossa Myyrelä haastattelee Vilmaa ja Hannaa Kielo-Keijuäidin juhlaa varten:

Vilma: ”Kyllähän me Hanna ja Nokinenän kanssa tunsimme sen Kielo-Keijuäidin. Erittäin hyvin. Kielohan oli tämän Kuusimetsän suuri hyväntekijä.”

Hanna: ”Niin oli, hän uurasti koko elämänsä ajan kodittomien ja nälkäisten ja sairaiden kuusimetsäläisten hyväksi.”

¹⁰³ Noita Nokinenän jouluryyysi 1976. CD [22:45–24:33].

¹⁰⁴ Noita Nokinenän jouluryyysi 1976. CD [29:43–30:05].

¹⁰⁵ Noita Nokinenän jouluryyysi 1976. CD [30:21–31:13].

Vilma: ”Niin. Metsäväen sairaalakin on Kielon perustama. Ja sittenhän tämä kesä-kissojen talvikoti. [--] Kyllä se on mahotonta, ku joka syksy se on aivan tupaten täynnä, kun ajattelemattomat kesäasukkaat lähtevät huviloiltaan ja tuuppaavat kil-tin kesäkissansa avuttomana metsään nälkää näkemään.”

Myyreli: ”Semmoinen hylkääminen se on julmaa. Se pitäis lailla kieltää. Ja mää-rätä siitä ankara rangaistus.”¹⁰⁶

Luonnon- ja eläinsuojelu on analyysini mukaan *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa erityisesti eläinlasten ja muiden pienten hahmojen, kuten Menninkäis-Mikon tehtävä, mutta sitä usein kannattavat myös esimerkiksi Hanna Harvahammas ja Vilma Väkäleuka sekä kauppias Jä-nöliini. He kantavat huolta niin vähempiosaisten eläinten suojelusta kuin metsien hakkuista. Tämä luonnon- ja eläinsuojelun määrittäminen lapsiin tai nuorisoon heijastaa mielestäni vah-vasti sitä aikaa ja yhteiskunnallista muutosta, jossa kuunnelmat on tehty. Luonnon ja ympäris-tön suojeleminen on myöhemminkin mielletty erityisesti nuoren sukupolven ajamaksi agen-daksi, joka sai nostetta erityisesti 1960- ja 1970-luvuilla. Vuonna 1970 voidaan sanoa tapahtu-neen ympäristönsuojelun läpimurto, jonka jälkeen ympäristöasiat vakiintuivat poliittiseen päätöksentekoon. Vielä 1960-luvulla luonnon- ja ympäristönsuojelu olivat hakeneet paik-kaansa ja lopulta ne nousivat myös poliittisen mielenkiinnon kohteeksi.¹⁰⁷

Hyviä esimerkkejä eläinsuojelijoiden toiminnasta löytyy sekä *Pääsiäiskokko* että *Talvihelle* -kuunnelmista. Ensimmäisessä Menninkäis-Mikko organisoii mielenosoitusta juhannuskokon polttamista vastaan, sillä kokko on täynnä pieniä kodittomia asukkaita, kuten hiiriä, samma-koita ja leppäkerttuja.¹⁰⁸

Menninkäis-Mikko: ”Kuunnelkaapas kaikki eläinsuojelijat. Mennään kaikki yh-tenä joukkona tuonne kokon luokse. Mennään seisomaan ihan lähelle kokkoa, eri puolille. Te peikot siellä menette vaikka metsän puolelle ja me menninkäiset ol-laan niityn puoleisella sivulla. Te puput ja oravat rannan puolelle ja kaikki linnut siihen lähipuihin odottamaan. [--] Sitten tehdään piiri. Kaikki puput ja oravat ja peikot ja menninkäiset ja keijut ja muut tartutaan toisiamme käsistä ja tehdään piiri siihen kokon ympärille. Ja sitte kaikki linnut, te tulette metsästä ja istutte ko- kon päälle. Ei sitä silloin voi sytyttää palamaan, ei Nokinenäkään.”¹⁰⁹

Kuunnelmien sisältöjä voidaan peilata myös valistuksellisten teemojen osalta topeliaaniseen lastenkirjallisuuden perinteeseen. Zacharias Topeliuksen mukaan lastenkirjallisuuden tehtävä oli ensisijaisesti didaktinen, ja topeliaaninen maailmankuva kiteytyykin Jukka Sihvosen

¹⁰⁶ *Noita Nokinenän suvijuhla* 1984. CD [03:55–04:50].

¹⁰⁷ Nienstedt 1997, 18, 80, 151.

¹⁰⁸ *Noita Nokinenän pääsiäiskokko* 1984. CD [26:40–27:35].

¹⁰⁹ *Noita Nokinenän pääsiäiskokko* 1984. CD [45:43–46:41].

mukaan kodin merkitykseen, jumalanpelkoon, isänmaan rakkauteen ja sääliin eläimiä kohtaan¹¹⁰. Sen sijaan muun muassa turhamaisuus, malttamattomuus ja ajattelemattomuus olivat Topeliuksen saduissa kritiikin kohteena.¹¹¹ Teemat, kuten eläinten ja pienimpien auttaminen, suomalaisen luonnon kauneuden ja arvon korostaminen, kristilliset sisällöt, joskaan ei pelon vaan useimmiten rakkauden sanoman kautta, näkyvät vahvasti myös *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa. Samalla näiden solidaarisuuden, ympäristönsuojelun ja muuten yhteiskuntaa tiedostavien teemojen korostumista nähtiin myös 1970-luvulla lapsille suunnatussa televisiossa, erityisesti Yleisradion taholta, jossa lastenohjelmien fantasia-aiheita ja satuja korvattiin tietopitoisilla sisällöillä ja dokumentaarisilla ohjelmilla.¹¹² *Noita Nokinenän* opetuksellisuus ja valistuksellisuus onkin siis topeliaanisen ihanteen ja ajassa muovautuneiden lapsille suunnattujen televisio- ja radiosisältöjen yhteiskunnallisten aspektien yhdistelmä.

3.3 Humoristinen vai pelottava noita-akka?

Tässä luvussa syvennyttään vielä tarkastelemaan Noita Nokinenän hahmoa. Nokinenä on ristiriitainen hahmo, joka toisaalta on herkkä ja haavoittuvainen ja samalla ilkeä ja pelottavakin. Noita Nokinenä on liioitteleva ja kamala ja samalla tulkintani mukaan hahmona pedagoginen kuulijoille eli lapsille. Nokinenän pedagogisuus muodostuu kuunnelmien erontekojen kautta siinä, että aina kun Nokinenä tekee jotain väärää, ovat muut hahmot puolustamassa heikoimpia ja pienempiä, usein Nokinenää vastaan. Kuunnelmat siis opettavat lapsille oikean ja väärän eron näyttämällä väärän esimerkin Nokinenän kautta ja sen jälkeen oikean muiden hahmojen kautta. Onnelliset loput ja se, ettei mitään lopullisesti pahaa juuri koskaan tapahdu, tukevat tätä ja korostavat kuunnelmien teemoja, kuten hyväntekeväisyyttä, ystävällisyyttä, auttamista ja lähimmäisenrakkautta. Jukka Sihvosen mukaan erilaiset välineet, kuten valokuvat, elokuvat, televisio ja video tarjoavat lapselle mahdollisuuden löytää kielen, jolla käsitellä omia tunteitaan paremmin. Kuvien maailma luo toisenlaisen kielen kuin aikuisten käsitteellinen ja abstrakti kieli, joka voi jäädä lapselle tunneilmaisun osalta etäiseksi.¹¹³ Voidaankin pohtia, miten tunneilmaisuus välittyy tuotteesta, joka on aikuisten abstraktilla kielellä kirjoitettu ja ilman visuaalista ulottuvuutta, joka tarjoaisi lapselle oman kielen, jota käyttää. Tulkintani mukaan kuunnelmat ja erityisesti *Noita Nokinenä* ovat varsin vahvasti aikuisten maailmasta

¹¹⁰ Kuunnelmassa *Noita Nokinenän talvihelle*, jopa Nokinenästä tulee luonnonsuojelijoiden tukija, kun Noitavuoren rinteille halutaan rakentaa talviurheilukeskus ja Nokinenälle rakas metsä kaadettaisiin.

¹¹¹ Sihvonen 1987, 16–17.

¹¹² Suoninen 2007, 490–491.

¹¹³ Sihvonen 1989, 122.

käsin määritelty ja määrätty tuote, eivätkä aivan perheen pienimmät ehkä olekaan *Nokinenä*-kuunnelmien ydinkuulijakuntaa.

Tulkintani mukaan Nokinenä käyttäytyy kuitenkin itse kuin lapsi, vaikka on aikuinen, 500–700-vuotias sellainen. Toisaalta kuulijana toimivien lasten näkökulmasta Nokinenän äkkipekaisuus, piittaamattomuus säännöistä ja muu räyhääminen voivat näyttäytyä kummallisena tai jopa huvittavana, sillä lapsellista toimintaa karnevalisoiva ja karikatyyrimäinen aikuishahmo on eräänlainen vitsi. Noita Nokinenästä on hahmona löydettävissä jotain samaa liioittelevaa huumoria, kuin Heinrich Hoffmannin Jörö-Jukka -satuhahmosta. Jukka Sihvonen kuvaa Jörö-Jukka -satuhahmon syntyä ja alkuperäistä olemusta humoristiseksi, jopa groteskiksi vastapuheenvuoroksi.¹¹⁴ Vaikka satukirjoissa kuvitettuna seikkaillut Jörö-Jukka sisälsi visuaalisen ulottuvuuden, jota *Noita Nokinenissä* ei ole, on Nokinenän ulkonäöstä luotu jo tämän nimen kautta eräänlainen visuaalinen ulottuvuus, joka tukee hahmon humoristisuutta. Siinä missä Jörö-Jukka on ivamukaelma, joka on kohdistettu vakavien, ankarien ja huumorittomien kasvatustandardien suuntaan¹¹⁵, karnevalisoi Noita Nokinenä aikuisuutta ja yhtä lailla asettaa aikuisen roolin päälaelleen. Kun aikuinen hahmo rikkoo aikuiselle tarkoitettua normikoodistoa, siitä tulee huvittavaa. Toisaalta niille lapsikuuntelijoiden vanhemmille, jotka ovat kasvaneet tiukkojen normien ja koodien ympäröimänä ja joille aikuisuus ja sen normisto käytöskoodineen on näyttäytynyt yhteiskunnan asettamana vastuuna, vakavuutena ja jonain mitä ei sovi horjuttaa moraalikoodien hallitessa yhteiskuntajärjestystä, on Nokinenän riehuminen ja lapsenomaisen käyttäytyminen voinut olla jopa pöyristyttävää, eikä millään muotoa hauskaa. Tällaisen aikuisuuden normien ja käytöskoodien aikaan osuu myös kuunnelmien luoja Toini Vuoriston aikuisvuodet, sotavuosineen kaikkineen.

Toisaalta Nokinenää on siis rakennettu viihdyttämään lapsia jopa satumaailmassa absurdilla olemuksella ja toiminnalla, mutta ehkä myös ravistelemaan niitä käsityksiä ja oletuksia mitä liittyy aikuisuuden ja lapsuuden eroihin ja normeihin käyttäytymisen ja toiminnan suhteen. *Noita Nokinenä* -kuunnelmissa lapsiksi tulkitsemäni hahmot toimivat ja käyttäytyvät sekä aikuismaisesti että vastuullisesti ja Noita Nokinenä sen sijaan uhmaikäisen lapsen tavalla. Lapsihahmot siis täyttävät aikuisten roolia kuunnelmissa vastavoimana Nokinenän itsekkäälle ja räyhäävälle toiminnalle. Huumoria syntyy siis myös roolien nurinkuruudesta.

¹¹⁴ Sihvonen 1987, 24.

¹¹⁵ Sihvonen 1987, 27.

Toisaalta Noita Nokinenää voitaisiin verrata myös Astrid Lindgrenin Peppi Pitkätossuun, joka naispuolisena hahmona on omassa tahdonvoimassaan ja päätöksenteossaan jopa anarkistinen. Nokinenän anarkistisuus nousee enemmänkin siitä, että tätä kiinnostaa kotitöiden ja kodinhoitodollisten normien suhteen Nokinenä on täysin välinpitämätön, vaikka tämän siskot usein huomauttavatkin siisteystason puutteista. Jos asiaa tarkastellaan Jukka Sihvosta mukaillen, Peppi Pitkätossu heti toisen maailmansodan jälkeen luotuna hahmona edusti silloisessa maailmantilassa kaikkea sitä, mikä ei ollut lapsille mahdollista. Nokinenä edustaa puolestaan tavallaan omassa ajassaan kaikkea sitä, mitä ei ole pidetty 1970- ja 1980-luvulla, tai hieman aikaisemmin kuunnelmien asenneilmapiirin viiveen takia, aikuisille mahdollisena tai hyväksyttävänä käytöksenä. Yhteisvastuullisuudelle uudelleenrakennetussa ja ajoittaista puutetta kokevassa yhteiskunnassa itsekkyyttä, huikentelevaisuutta, turhamaisuutta ja tunteiden lapsenomaista ilmaisua on voitu pitää aikuisille mahdottomana käytöksenä.

Eronteko Nokinenän ja hyvää tarkoittavien, solidaaristen ja oikeudenmukaisten hahmojen välillä on niin näkyvä, että lapsen voi toisaalta Nokinenän karikatyyrimäisyyden ja karnevalisoidun lapsenomaisen käytöksen äärellä olla helppo vetää johtopäätös siitä, että Nokinenän toiminta ja käytös ei ole hyvää. Vaikka esimerkiksi Noita Nokinenän hokema ”Voi tikkerperi”, joka, kuten aikaisemmin todettiin, voidaan tulkita kiroiluksi ilman kirosanoja, on voinut hyvinkin jäädä aikalaisten lapsikuuntelijoiden käyttöön paikkaamaan ja imitoimaan aikuisten kiroilua, ei Noita Nokinenä hahmona todennäköisesti ole tarjonnut suurtakaan roolimallia, jonka toimia lapset olisivat pyrkineet toistamaan ja käyttäytyneet näin ollen erityisen kamalalla tavalla.

4 Yhteenveto

Tässä tutkielmassa on pyritty rakentamaan kattava kuva *Noita Nokinenä* -kuunnelmien sisäisestä maailmasta, hahmoista, arvoista ja asenteista sekä tulkitsemaan kuunnelmia niiden tekoajan ja yhteiskunnallisen kontekstin tuotteina. Lisäksi olen syventynyt lasten asemaan kuunnelman yleisönä, mutta myös siihen, miten lapset näkyvät kuunnelmissa.

1960-luvun loppu ja 1970-luku oli monella tavalla murroksellista aikaa ja ympäröivän maailman muuttuminen näkyy myös *Nokinenä*-kuunnelmissa. Aineistonani toimivien yhdeksän kuunnelman kautta olen pystynyt analysoimaan kuunnelmien yksityiskohtia ja nyansseja, joista heijastuu ajallinen muutos 1970-luvulta 1980-luvulle, jolloin maailma teknologisoitui, kaupallistui ja muuttui yhä kiihtyvällä tahdilla. Toisaalta kuunnelmien taustalla vaikuttaa vahvasti myös sotien jälkeinen Suomi, sen ongelmat ja murrokset. Tulkintani mukaan *Noita Nokinenä* -kuunnelmat heijastavatkin joissain kohdin enemmän sotien jälkeistä 1950-luvun loppuun ja 1960-luvun, kuin 1970- ja 1980-luvun maailmaa. Paikoitellen kuunnelmien maailmassa kuitenkin kuuluu myös tekoajassa kiinni olevia yksityiskohtia sekä suurempia yhteiskunnallisia teemoja, kuten pako maaseudulta kaupunkiin.

Noita Nokinenä on lapsille suunnattu kuunnelma, mutta tulkintani mukaan siinä esiintyy varsin vähän lapsia ja esimerkiksi sen käyttämä kieli on paikoitellen kirjoitettu muille kuin perheen pienimmille. Pääasiallisesti kuitenkin *Noita Nokinenä* toteuttaa lapsikeskeisyyttä ja ohjaa aiheensa, opetuksensa ja valitukselliset sanomansa lapsikuulijoille. Kuunnelmat liikkuvat varsin sulavasti hyvinkin realistisen maailman ja sen mukanaan tuomien ongelmien sekä lainalaisuuksista ja loogisuuksista vapaan satumaailman välillä. Tästä hyvä esimerkki on kuunnelmien eläinhahmot, jotka ovat personifioituja satuhahmoja, mutta jotka kuitenkin elävät ihmismäisesti ja joiden ”satuolentomaisuus” muodostuu lähinnä nimistön kautta, sillä kuunnelmista myös luonnollisesti puuttuu visuaalinen ulottuvuus.

Nokinenän hahmo on kompleksinen ja tämä toisaalta näyttäytyy jopa lapsellisena, itsekkäänä ja mustavalkoisena hahmona, mutta samalla näiden kulmikkuuksien takaa voidaan lukea myös herkkyyttä, erilaisia epävarmuuksia ja rakastavuutta, joskin varsin omistavaa sellaista. Lapsikuulijoille Nokinenä tarjoaa toisaalta lapsen lailla käyttäytyvän aikuisen roolissa humoristisuutta ja absurdiutta, mutta toisaalta myös ravistelee käyttäytymisellään aikuisten käytösnormistoa sekä myös naiskuvaston tyypillisyyksiä. *Noita Nokinenä* -kuunnelmien keskeinen tapa rakentaa hahmoja ja kuunnelmien sisäistä maailmaa on erilaisten erontekojen kautta.

Tällaisia erontekoja myös *Nokinenä* ilmentää suhteessa moniin muihin kuunnelmien hahmoin, jotka ovat hyvinkin solidaarisia ja yhteisöllisiä.

Lastenkuunnelmat ovat varsin vähän suomalaisessa tutkimuksessa tarkasteltu aihe, joten näen, että *Noita Nokinenä* -kuunnelmista löytyisi ammennettavaa myös jatkotutkimuksiin. Satuperinteen näkökulmasta tässäkin työssä sivuttua hahmojen analysointia voisi jatkaa kokonaisen tutkielman verran lisää. Myös Ylen lastensisältöihin, joihin *Noita Nokinenäkin* kuuluu, voisi olla hedelmällistä syventyä tarkemminkin, ja tarkastella lisää esimerkiksi television ja radion kasvatuksellisia rooleja lapsille suunnatuissa tuotteissa.

Jatkotutkimuksia ajatellen myös vuonna 1968 julkaistun *Noita Nokinenä - Kuuvuoren kuningat* -kuunnelmasarjan tarkastelu voisi olla hedelmällinen tutkimuskohde, sillä kyseinen kuunnelma rajautui tämän tutkielman ulkopuolelle laajuutensa vuoksi. Ensimmäisenä itsenäisenä *Nokinenä*-kuunnelmana siinä kiehtovat eniten ne lähtökohdat, joista kuunnelmien maailmaa sekä *Noita Nokinenä* hahmona on lähdetty rakentamaan sekä sen suhteutuminen myöhempiin kuunnelmiin. Tulevaa maisterintutkielmaani ajatellen pidän kuitenkin tällä hetkellä kiinnostavimpana ajatusta haastattelu- tai kyselytutkimuksesta, jolla olisi mahdollista kerätä aineistoksi ihmisten muistoja ja kokemuksia *Noita Nokinenä* -kuunnelmista ja erityisesti niiden roolista lapsuuden juhlapyyhiin liittyen. Kiinnostavia tutkimuskysymyksiä olisivat muun muassa, millaisia merkityksiä lapsena kuunnelmaa kuunnelleet ovat sille antaneet, millaisia lapsuusmuistoja siihen liittyy, miten he muistavat kuunnelman ja miten he kokivat *Nokinenän* ja kuunnelman muut hahmot. Kiinnostavia kulmia voisivat olla myös, millaisissa tilanteissa ja kenen kanssa kuunnelmia kuunneltiin, puuhailtiinko samalla jotain kuunnelman ollessa taustalla vai oliko *Noita Nokinenä* esimerkiksi joulun tai juhannuksen päätähti. Olisi mielenkiintoista myös verrata aikalaisten lapsikuulijoiden ja esimerkiksi 2000-luvulla *Noita Nokinenä* kuunnelleiden lasten kokemuksia kuunnelmista. Vaikka ensimmäisillä kuunnelmilla on ikää jo lähemmäs 60-vuotta, kuuluvat kuunnelmat edelleen Yle Areenasta kuunneltavien sisältöjen joukkoon ja kuunnelmia on mahdollista ostaa cd-tallenteina. Vaikkei *Nokinenä* ole enää hetkeen seikkaillut juhlapyyhien radiolähetyksissä, on kuunnelmilla edelleen lapsiyleisöä, usein aikaisempien kuulijasukupolvien johdattamana¹¹⁶.

¹¹⁶ Ojanen 2016, 66–67.

Lähteet

Alkuperäislähteet:

Noita Nokinenän jouluaatto. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radion lasten ja varhaisnuorten toimitus. 1970. Yle Areena. <https://areena.yle.fi/1-4301210> [haettu 11.6.2025].

Noita Nokinenän yllätysmuna. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radion lasten ja varhaisnuorten toimitus. 1974. Yle Areena. <https://areena.yle.fi/1-4110372> [haettu 11.6.2025].

Osa 1/6, <https://areena.yle.fi/1-4110371> [haettu 11.6.2025].

Osa 2/6, <https://areena.yle.fi/1-4110400> [haettu 11.6.2025].

Osa 3/6, <https://areena.yle.fi/1-4110408> [haettu 11.6.2025].

Osa 4/6, <https://areena.yle.fi/1-4110417> [haettu 11.6.2025].

Osa 5/6, <https://areena.yle.fi/1-4110540> [haettu 11.6.2025].

Osa 6/6, <https://areena.yle.fi/1-4110448> [haettu 11.6.2025].

Noita Nokinenän juhannuspaukku. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radioteatteri. 1976. Yleisradio, Tallennemyynti [2006]. CD.

Noita Nokinenän jouluryyssi. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radioteatteri. 1976. Yleisradio, Tallennemyynti: VL-musiikki [2004]. CD.

Noita Nokinenän juhannustaika. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radion lasten ja varhaisnuorten toimitus. 1978. Yleisradio, Tallennemyynti: VL-musiikki [2010]. CD.

Noita Nokinenän talvihelle. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radion lasten ja varhaisnuorten toimitus. 1982. VLMedia [2020]. CD.

Noita Nokinenän pääsiäiskokko. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radion lasten ja varhaisnuorten toimitus. 1984. Yleisradio, Tallennepalvelu [2003]. CD.

Noita Nokinenän suvijuhla. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radion lasten ja varhaisnuorten toimitus. 1984. VLMedia [2016]. CD.

Noita Nokinenän sukulaisliikka. Sk & O: Toini Vuoristo. T: YLE Radion lasten ja varhaisnuorten toimitus. 1985. Yleisradio, Tallennemyynti [2002]. CD.

Muu aineisto:

Hänninen Harto: Marja Korhonen in memoriam, *Yle*, 22.04.2014. Verkkojulkaisu. <https://yle.fi/aihe/a/20-62021> [haettu 10.6.2025].

- Kumpula, Kaisa & Heikura, Pasi: Mistä on pääsiäisnoidat tehty? *Yle*, 24.03.2016. Verkkojulkaisu. <https://yle.fi/aihe/a/20-166061> [haettu 10.6.2025].
- Martelius, Katja: Kotirouva kirjoitti öisin, *Helsingin Sanomat* 5.5.2013. Verkkojulkaisu. <https://www.hs.fi/ihtimia/art-2000002636433.html> [haettu 11.6.2025].
- Matilainen, Ville: Toini Vuoriston mittava käsikirjoitusura alkoi iltasaduista, *Yle*, 12.12.2018. Verkkojulkaisu. <https://yle.fi/a/20-280026> [haettu 10.6.2025].
- Paasivirta, Annukka: Kuritusväkivalta kielletty jo vuodesta 1984, *Lastensuojelun Keskusliitto*. Verkkosivusto. <https://www.lskl.fi/artikkelit/kuritusvakivalta-kielletty-jo-vuodesta-1984/> [haettu: 10.6.2025].
- Riikonen, Petteri: Noita Nokinenä toi särmää juhlapyhien pumpulinpehmeään idylliin, *Yle*, 8.12.2017. Verkkojulkaisu. <https://yle.fi/a/20-203506> [haettu 10.6.2025].
- Wikipedia, Hakusanat: Suomen perhe. https://fi.wikipedia.org/wiki/Suomisen_perhe [haettu 10.6.2025].

Tutkimuskirjallisuus:

- Alasuutari, Pertti & Ruuska, Petri: *Elävänä Euroopassa: Muuttuva suomalainen identiteetti*. Vastapaino, Tampere 1998.
- Alasuutari, Pertti: *Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994*. Vastapaino, Tampere 1996.
- Apo, Satu: *Ihmesatujen historia*. SKS, Helsinki 2018.
- Gronow, Pekka: *Kahdeksas taide: Suomalaisen radioilmaisun historia 1923–1970*. Avain, Helsinki 2010.
- Hietala, Veijo: Pelastiko kaupallinen televisio Suomen TV-viihteen? *Television viisi vuosikymmentä*. Toim. Juhani Wiio. SKS, Helsinki 2007, 354–368.
- Hjelt, Marjut: *Lapsuuden sadut ja seikkailut*. Into Kustannus Oy, Helsinki 2014.
- Huokuna, Tiina: Kapinallista ja kaupallista nuorisomuotia. *Täältä tulee nuoriso*. Toim. Kai Häggman. WSOY, Helsinki 2006, 84–103.
- Kaarninen, Mervi: Nuorisokulttuurin läpimurto. *Täältä tulee nuoriso*. Toim. Kai Häggman. WSOY, Helsinki 2006, 8–37.
- Kyrö, Pekka: Radio Draaman näyttämönä. *Korville piirretyt kuvat: kirjoituksia kuunnelmasta ja äänitaiteesta*. Toim. Eero Aro & Mikko Viljanen. LIKE, Helsinki 2011, 11–24.
- Minkkinen, Sirkka & Starck, Margaretha: *Lapsi ja joukkotiedotus*. Weilin+Göös, Helsinki 1975.

- Nienstedt, Sirje: *Ympäristöpolitiikan alku: Ympäristönsuojelun tulo Suomen valtakunnalliseen politiikkaan 1960- ja 1970-luvun vaihteessa*. Poliittisen historian laitos. Turun yliopisto 1997.
- Oinonen, Paavo & Mähkä, Rami: Fiktio kulttuurihistorian tutkimuksen lähteenä ja kohteena. *Tulkinnan polkuja: Kulttuurihistorian tutkimusmenetelmiä*. Toim. Asko Nivala & Rami Mähkä. k&h, Turku 2012, 271–303.
- Oinonen, Paavo: *Markus-setä: Suomen ensimmäinen radiopersoon*. Yleisradio, Helsinki 2015.
- Oinonen, Paavo: Äänet kertovat. *Media historiassa*. Toim. Erkki Railo & Paavo Oinonen. Turun historiallinen yhdistys. Turku 2012, 198–218.
- Ojanen, Maria. *Lauantain toivotuista Aamulypsyyn: Radiomuistot ja radion kuuntelu suomalaisten elämässä*. Kulttuuriperinnön tutkimuksen pro gradu, Turun yliopisto 2016.
- Railo, Erkki & Oinonen, Paavo: *Media historiassa*. Turun historiallinen yhdistys, Turku 2012, 7–24.
- Ruponen, Seija: *"Metisiltä Mättäiltä Otavaisen Olkapäälle": Sosiologinen tutkielma karhun kulttuurihistoriasta*. Sosiologian pro gradu. Jyväskylän yliopisto 2000.
- Sihvonen, Jukka: *Kuviteltuja lapsia: Suomalaisen lastenelokuvan lapsikuvasta*. Valtion painatuskeskus, Helsinki 1987.
- Sihvonen, Jukka: *Liekehtivät nalleverhot – Esseitä televisio- ja elokuvakasvatuksesta*. LIKE, Helsinki 1989.
- Suoninen, Annikka: Mitä me katsottiin ennen kuin oli Pikku Kakkosta? *Television viisi vuosikymmentä*. Toim. Juhani Wiio. SKS, Helsinki 2007, 478–507.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2018.
- Vehkalahti, Kaisa, Jouhki, Essi, Lipkin, Sanna, Sitomaniemi-San, Johanna & Kuokkanen, Tiina: Monitieteinen lapsuuden historia. *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen*. Toim. Kaisa Vehkalahti, Essi Jouhki, Sanna Lipkin, Johanna Sitomaniemi-San & Tiina Kuokkanen. SKS, Helsinki 2022, 8–32.
- Virtanen, Leea: *Suomalainen kansanperinne*. SKS, Helsinki 1999.
- Wiio, Juhani: Television sivistysroolin muutos läpi vuosikymmenien. *Television viisi vuosikymmentä*. Toim. Juhani Wiio. SKS, Helsinki 2007, 403–425.

Liitteet

Liite 1: Noita Nokinenä -kuunnelmat

Noita Nokinenän jouluaatto (1970, 45 min)

Noita Nokinenän synttärit (1970, 44 min)

Noita Nokinenän joulukuukaus (1971, 49 min)

Noita Nokinenän jouluvieras (1972, 45 min)

Noita Nokinenän pamaus (1973, 47 min)

Noita Nokinenän yllätysmuna (1974, 166 min)

Noita Nokinenän jouluhyppy (1975, 79 min)

Noita Nokinenän juhannuspaukku (1976, 48 min)

Noita Nokinenän jouluryyssi (1976, 48 min)

Noita Nokinenän joulumatka (1977, 86 min)

Noita Nokinenän juhannushyppy (1977, 50 min)

Noita Nokinenän juhannustaika (1978, 59 min)

Noita Nokinenän juhannusrieha (1979, 59 min)

Noita Nokinenän jymyjoulu (1979, 88 min)

Noita Nokinenän joulukaappaus (1981, 101 min)

Noita Nokinenän taikajuoma (1981, 57 min)

Noita Nokinenän kokkojuhlat (1981, 59 min)

Noita Nokinenän taikamöhläys (1982, 58 min)

Noita Nokinenän suvipirskeet (1982, 56 min)

Noita Nokinenän talvihelle (1982, 82 min)

Noita Nokinenän yötaika (1983, 57 min)

Noita Nokinenän taikakesä (1983, 57 min)

Noita Nokinenän talvikihlat (1983, 57 min)

Noita Nokinenän pääsiäiskokko (1984, 57 min)

Noita Nokinenän suvijuhla (1984, 57 min)

Noita Nokinenän joulupökräys (1984, 56 min)

Noita Nokinenän sukulaisliikka (1985, 53 min)

Noita Nokinenän luutalentokilpailut (1985, 57 min)